บทละครเรื่องดาหลังฉบับหมื่นจำเนียร: เรื่องดาหลังสำนวนเก่าที่เพิ่งพบ[1]

ธานีรัตน์ จัตุทะศรี[2]

บทคัดย่อ

บทละครเรื่องดาหลังฉบับหมื่นจำเนียร เขียนอยู่ในสมุดไทย 1 เล่ม หน้าปกระบุว่าหมื่นจำเนียรเป็นผู้เขียน มีเนื้อหาตั้งแต่ปันหยีเข้าเมืองมันหยาจนถึงบุษบาและกะรัดติกาปลอมตัวเป็นชายนักรำออกตามหาปันหยี ปัจจุบันเก็บรักษาอยู่ที่สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ บทละครเรื่องดาหลังฉบับนี้มีทั้งส่วนที่เหมือนและต่างไปจากบทละครเรื่องดาหลังฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 และไม่ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับผู้แต่งและสมัยที่แต่ง บทความนี้จึงมุ่งศึกษาลักษณะเด่นและยุคสมัยที่แต่งบทละครเรื่องดาหลังฉบับนี้ โดยการเปรียบเทียบกับบทละครเรื่องดาหลังฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 ผลการศึกษาพบว่า บทละครเรื่องดาหลังฉบับหมื่นจำเนียรมีลักษณะเด่นที่ต่างกับบทละครเรื่องดาหลังฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 หลายประการ ได้แก่ การมีรายละเอียดเนื้อหา ชื่อเฉพาะ และการใช้ภาษาในบทประพันธ์บางช่วงต่างกับฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 การมีบทพากย์หนังแทรกในบท รวมทั้งการใช้ถ้อยคำและการลงเพลงหน้าพาทย์แบบบทละครยุคเก่าก่อนสมัยรัตนโกสินทร์ ลักษณะเด่นดังกล่าวไม่เพียงแต่สะท้อนให้เห็นว่า บทละครเรื่องดาหลังฉบับหมื่นจำเนียรมีกระบวนแสดงบางประการต่างกับบทละครเรื่องดาหลังฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 เท่านั้น แต่ยังทำให้ตั้งข้อสันนิษฐานเรื่องยุคสมัยที่แต่งได้ว่าฉบับหมื่นจำเนียรน่าจะแต่งขึ้นก่อนบทละครเรื่องดาหลังฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 บทละครเรื่องดาหลังฉบับหมื่นจำเนียรจึงเป็นเรื่องดาหลังฉบับที่เก่าที่สุดเท่าที่พบในขณะนี้ และนับเป็นหลักฐานสำคัญที่ช่วยต่อเติมประวัติวรรณคดีการแสดงเรื่องดาหลัง

คำสำคัญ: บทละคร, ดาหลัง, หมื่นจำเนียร, สมุดไทย, เชียงใหม่

[1] บทความนี้ได้รับทุนสนับสนุนจาก “โครงการสู่ความเป็นเลิศด้านภาษาและวรรณคดีไทย” จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

[2] หน่วยงานผู้แต่ง: ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย / หน่วยปฏิบัติการวิจัย “ไทยวิทรรศน์” จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, อีเมล: Thaneerat.j@chula.ac.th.

Bot Lakhon Rueang Dalang Chabap Muen Chamnian: The New Discovery of an Old Version of the Dalang[3]

Thaneerat Jatuthasri[4]

Abstract

Bot Lakhon Rueang Dalang Chabap Muen Chamnian, a literary work of unknown origin, was recorded in a Samut Thai, or a folded paper book, and is now kept at Chiang Mai university library. It is inscribed on the book cover that Muen Chamnian wrote the text. Bot Lakhon Rueang Dalang Chabap Muen Chamnian is a different version of Bot Lakhon Rueang Dalang of King Rama I. It starts from a scene in which Panyi enters the Manya kingdom, and moves forward to a scene in which Butsaba and Karattika disguise themselves as male dancers and make a journey in search of Panyi, their husband. This paper aims to examine the characteristics and establish the date of composition of Bot Lakhon Rueang Dalang Chabap Muen Chamnian by comparing it with the Dalang of King Rama I. The study finds that Bot Lakhon Rueang Dalang Chabap Muen Chamnian has many characteristics that are different from the Dalang of King Rama I: some contents, proper names, words and phrases are different from those in King Rama I's Dalang; the verses for shadow puppetry (Bot Phak) are inserted in the text; certain words and Naphat songs are used, like those in Bot Lakhon composed before the Rattanakosin period. These characteristics illuminate the differences in style of performance between Bot Lakhon Rueang Dalang Chabap Muen Chamnian and the Dalang of King Rama I. They also indicate that Bot Lakhon Rueang Dalang Chabap Muen Chamnian was composed before the Dalang of King Rama I. Bot Lakhon Rueang Dalang Chabap Muen Chamnian, therefore, should be recognized as the earliest version of the Dalang in Thai literature, contributing to deeper knowledge of the history of Dalang literature.

Keywords: Bot Lakhon, Dalang, Muen Chamnian, a folded paper book, Chiang Mai

---

[3] This paper was supported by the "Towards Excellence in Thai Language and Literature Project", Chulalongkorn University.

[4] Affiliation: Department of Thai, Faculty of Arts, Chulalongkorn University / "Thaivithat" Research Unit, Chulalongkorn University, E-mail: Thaneerat.j@chula.ac.th.

1. บทนำ

เรื่องดาหลังปรากฏหลักฐานการแต่งครั้งแรกในสมัยอยุธยาตอนปลาย กล่าวคือ เจ้าฟ้าหญิงกุณฑลพระราชธิดาในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ได้ทรงพระนิพนธ์เรื่องนี้ขึ้นเป็นบทสำหรับใช้เล่นละครใน พร้อม ๆ กับที่เจ้าฟ้าหญิงมงกุฎผู้เป็นพระขนิษฐาทรงพระนิพนธ์เรื่องอิเหนาสำหรับใช้เล่นละครในเช่นกัน แต่เดิมคนมักเรียกเรื่องดาหลังว่า “อิเหนาใหญ่” และเรียกเรื่องอิเหนาว่า “อิเหนาเล็ก” เนื่องจากทั้ง 2 เรื่องต่างก็มีที่มาจากนิทานอิเหนาหรือนิทานปันหยีของชวามลายูเช่นเดียวกัน ประกอบกับเจ้าฟ้าหญิงกุณฑลผู้ทรงพระนิพนธ์เรื่องดาหลังเป็นพระเชษฐภคินี (พี่สาว) ของเจ้าฟ้าหญิงมงกุฎ จึงทำให้ “หมายความกันในครั้งกรุงเก่าว่าอิเหนาของพระองค์ใหญ่เรื่องหนึ่ง อิเหนาของพระองค์เล็กเรื่องหนึ่ง” (Damrongrachanuphap 1965, 103)

บทละครเรื่องดาหลังฉบับอยุธยาดังกล่าวขาดหายไปคราวเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 เมื่อ พ.ศ. 2310 ทำให้ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 1 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงฟื้นฟูและทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องนี้ขึ้นใหม่จนสมบูรณ์ เช่นเดียวกับที่ทรงฟื้นฟูบทละครในอีก 3 เรื่อง คือ รามเกียรติ์ อุณรุท และอิเหนา บทละครเรื่องดาหลังฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 นี้ นับเป็นเรื่องดาหลังฉบับที่สมบูรณ์ที่สุดในวงวรรณคดีไทย

แม้ว่าเรื่องดาหลังจะไม่ค่อยได้รับความนิยมมากนักเมื่อเทียบกับละครในเรื่องอื่นโดยเฉพาะเรื่องอิเหนาซึ่งมีที่มาจากนิทานปันหยีเช่นเดียวกัน แต่ก็ปรากฏหลักฐานว่าเรื่องดาหลังเป็นที่รู้จักในหมู่ชาววังและมีการอ้างถึงเรื่องนี้ในวรรณคดีเรื่องต่าง ๆ บ้าง เช่น ในบทละครนอกเรื่องสังข์ทองพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 หลังจากที่พระสังข์ตีคลีชนะพระอินทร์ ท้าวสามนต์ได้สั่งให้เตรียมการอภิเษกพระสังข์ขึ้นครองเมืองและจัดมหรสพสมโภช โดยให้เล่นละครเรื่องอิเหนาประชันกับละครเรื่องดาหลัง *“เมื่อครั้งครวญ”* ซึ่งน่าจะหมายถึงตอนดาหลังครวญถึงบุษบาก้าโละ (Phutthaloetlanaphalai 2002, 179) หรือในเพลงยาวเรื่องพระอาการประชวรของกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ ผู้แต่งคือคุณสุวรรณได้กล่าวถึงการร้องเพลงของข้าราชบริพารที่ชื่อ “แย้มนคร” ว่า ร้องไม่ชัดและมี *“เสียงห้วนห้วนครวญรัว”* ชวนขบขัน เหมือนกับ *“ประสันตาพากย์หนังฟังโหยหวน”* อันหมายถึงประสันตาในเรื่องดาหลัง ซึ่งมีเสียงพากย์หนังที่ชวนขบขันและไม่ไพเราะ (*Ruam Wannakhadi Ha Rueang* 2002, 117-118)

นอกจากนี้ ช่วงสมัยรัชกาลที่ 4 ถึงสมัยรัชกาลที่ 5 ยังปรากฏข้อมูลว่า ละครของเจ้านาย ขุนนาง และประชาชนบางคณะ มีการแสดงเรื่องดาหลังด้วย อันสะท้อนให้เห็นว่า ในช่วงเวลาดังกล่าวเรื่องดาหลังยังคงได้รับการสืบทอดและยังอยู่ในการรับรู้ของผู้คน เช่น ละครเรื่องดาหลังของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ (Chulachomklaochaoyuhua 1931, 3) ละครเรื่องดาหลังของเจ้าพระยามหินทรศักดิธำรง (Damrongrachanuphap 1965, 205) และละครแขกเรื่องดาหลังของคณะนายเสือหรือ “ละครตาเสือ” (Damrongrachanuphap 1965, 191) ส่วนในยุคปัจจุบัน ก็พบว่ามีการฟื้นฟูและจัดแสดงละครในเรื่องดาหลังบ้างในบางโอกาส เช่น ละครในเรื่องดาหลังของเสรี หวังในธรรม จัดแสดงในงานอนุรักษ์วัฒนธรรมไทย ณ สังคีตศาลา เมื่อ พ.ศ. 2546 และละครในเรื่องดาหลังที่เป็นศิลปนิพนธ์ของนักศึกษาปริญญาตรีชั้นปีที่ 4 วิทยาลัยนาฏศิลป จัดแสดงเมื่อ พ.ศ. 2561

แม้ว่าเรื่องดาหลังจะมีประวัติความเป็นมายาวนานตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงปัจจุบันดังที่กล่าวมาข้างต้น แต่เมื่อพิจารณาหลักฐานตัวบทวรรณคดีเรื่องนี้ที่ตกทอดมา พบว่ามีเพียงบทละครเรื่องดาหลังฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 เพียงฉบับเดียวเท่านั้นที่เป็นที่รู้จักและได้รับการพิมพ์เผยแพร่ รวมทั้งมีความสำคัญในแง่ที่มีเนื้อหาสมบูรณ์และเป็นต้นฉบับสำหรับปรับใช้ในการแสดงละครในเรื่องดาหลังในปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม เมื่อได้สำรวจต้นฉบับสมุดไทยเรื่องดาหลังฉบับต่าง ๆ ทำให้พบว่า นอกจากบทละครเรื่องดาหลังฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 ดังกล่าวข้างต้นแล้ว ยังมีบทละครเรื่องดาหลังฉบับอื่นอีกที่ตกทอดมา ซึ่งมีสำนวนต่างกับฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 ได้แก่ บทละครเรื่องดาหลังในสมุดไทยเลขที่ 17021 ซึ่งเก็บรักษาอยู่ที่สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ บทละครฉบับนี้มีชื่อเรื่องปรากฏในบัตรทะเบียนว่า “อิเหนา” แต่เมื่อพิจารณาเนื้อหาแล้วพบว่าเป็นเรื่องดาหลังหรืออิเหนาใหญ่ ในบทความนี้จึงจะเรียกเรื่องนี้ว่าเรื่องดาหลังเพื่อให้เข้าใจชัดเจนว่าหมายถึงนิทานเรื่องนี้

บทละครเรื่องดาหลังฉบับสมุดไทยดังกล่าว แต่งเป็นกลอนบทละคร ไม่ปรากฏนามผู้แต่งและยุคสมัยที่แต่ง มีเนื้อหาเริ่มตั้งแต่ปันหยี (อิเหนา) เข้าเมืองมันหยาจนถึงบุษบากับกะรัดติกาปลอมตัวเป็นชายนักรำออกตามหาปันหยีผู้เป็นสามี บนหน้าปกของสมุดไทยมีข้อความระบุว่า หมื่นจำเนียรเป็นผู้เขียน ซึ่งน่าจะหมายความว่าหมื่นจำเนียรเป็นผู้คัดลอก ในบทความนี้จึงจะเรียกบทละครเรื่องดาหลังฉบับนี้ว่า “บทละครเรื่องดาหลังฉบับหมื่นจำเนียร”

เมื่อพิจารณาบทละครเรื่องดาหลังฉบับดังกล่าวในเบื้องต้นพบว่า มีเนื้อหาและสำนวนโวหารที่ทั้งเหมือนและต่างไปจากตอนเดียวกันในบทละครเรื่องดาหลังฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 อันทำให้เห็นว่าบทละครทั้ง 2 ฉบับนี้ต่างสำนวนกัน คือมิได้เป็นผลงานของกวีเดียวกัน ลักษณะดังกล่าวทำให้เกิดข้อสงสัยเรื่องยุคสมัยที่แต่งบทละครเรื่องดาหลังฉบับหมื่นจำเนียรว่าแต่งขึ้นในยุคสมัยใดและแต่งขึ้นก่อนหรือหลังฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 บทความนี้จึงจะมุ่งศึกษาบทละครฉบับนี้อย่างละเอียดเพื่อสันนิษฐานยุคสมัยที่แต่ง โดยมีคำถามตั้งต้นว่า บทละครเรื่องดาหลังฉบับหมื่นจำเนียรมีลักษณะเด่นหรือลักษณะสำคัญอย่างไรบ้าง และลักษณะดังกล่าวบ่งชี้ว่ามีอายุเก่าหรือใหม่กว่าบทละครเรื่องดาหลังฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 ทั้งนี้การหาคำตอบเรื่องลักษณะเด่นและยุคสมัยที่แต่งของฉบับหมื่นจำเนียร จะเน้นศึกษาเปรียบเทียบกับบทละครเรื่องดาหลังฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 เป็นหลัก เนื่องจากฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 มีหลักฐานเรื่องยุคสมัยที่แต่งอย่างชัดเจนและมีเนื้อหาที่ทั้งตรงและต่างกับฉบับหมื่นจำเนียร ผลจากการเปรียบเทียบน่าจะช่วยให้เห็นลักษณะเด่นของฉบับหมื่นจำเนียรและทำให้สามารถสันนิษฐานยุคสมัยที่แต่งได้ อันจะช่วยต่อเติมความรู้ประวัติวรรณคดีเรื่องดาหลังในสังคมไทยให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

2. วัตถุประสงค์ในการศึกษา

1.) ศึกษาลักษณะเด่นของบทละครเรื่องดาหลังฉบับหมื่นจำเนียร
2.) ศึกษายุคสมัยที่แต่งบทละครเรื่องดาหลังฉบับดังกล่าว

3. ขอบเขตข้อมูลและข้อตกลงเบื้องต้น

บทละครเรื่องดาหลังฉบับที่มุ่งศึกษาในบทความนี้ ได้แก่ บทละครเรื่องดาหลังที่เขียนอยู่ในสมุดไทยเลขที่ 17021 ซึ่งเก็บรักษาอยู่ที่สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ด้วยเหตุที่หน้าปกของสมุดไทยมีข้อความเขียนว่าหมื่นจำเนียรเป็นผู้เขียน ในบทความนี้จึงจะเรียกบทละครฉบับนี้ว่า “บทละครเรื่องดาหลังฉบับหมื่นจำเนียร”

การอ้างอิงบทประพันธ์จากบทละครฉบับนี้จะใช้รูปเขียนและตัวสะกดตามต้นฉบับสมุดไทย

4. ภูมิหลังของบทละครเรื่องดาหลังฉบับหมื่นจำเนียร

บทละครเรื่องดาหลังฉบับหมื่นจำเนียร มีภูมิหลังด้านประวัติ ลักษณะของต้นฉบับ เนื้อหา รูปแบบคำประพันธ์ รวมทั้งถ้อยคำและสำนวนโวหาร ดังนี้

4.1 ประวัติ

บทละครเรื่องดาหลังฉบับหมื่นจำเนียร เขียนในสมุดไทย 1 เล่ม เก็บรักษาอยู่ที่สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ลงทะเบียนอยู่ในหมวดกวีนิพนธ์ร้อยกรอง/วรรณคดี เลขที่ 17021 ในบัตรทะเบียนระบุชื่อเรื่องว่า “อิเหนา”

ประวัติของสมุดไทยดังกล่าวมีข้อมูลระบุว่า นายไกรศรี นิมมานเหมินท์[5] เป็นผู้บริจาค และนายสนั่น ธรรมธิ เป็นผู้สำรวจเมื่อวันที่ 18 กันยายน พ.ศ. 2534

สมุดไทยฉบับนี้จัดทำไมโครฟิล์มแล้วโดยสำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และเผยแพร่ในฐานข้อมูล CMUL Digital Heritage Collection ซึ่งดำเนินการโดยสำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

4.2 ลักษณะของต้นฉบับ

ลักษณะของสมุดไทยเล่มดังกล่าว เป็นสมุดไทยดำ เขียนด้วยดินสอขาว อักษรไทย ภาษาไทย มีทั้งหมด 104 หน้ารวมปก หน้าปกมีข้อความเขียนว่า *“ข้าพเจ้าหมื่นจำเนียรเขียน...(ชำรุด)...”*[6] ปกในเขียนว่า *“หน้าต้น เล่ม ๑๕”* ส่วนข้อความในสมุดไทยที่เป็นกลอนบทละครพบว่าเลือนและชำรุดหลายช่วง และบางช่วงคัดลอกกลอนตกหล่นไปทำให้กลอนไม่ต่อกัน

4.3 เนื้อหา

เนื้อหาของเรื่องดาหลังโดยสรุป และเนื้อหาเฉพาะตอนในฉบับหมื่นจำเนียร มีดังต่อไปนี้

4.3.1 เนื้อหาของเรื่องดาหลังโดยสรุป

เรื่องดาหลังฉบับที่มีเนื้อหาสมบูรณ์ ได้แก่ บทละครเรื่องดาหลังฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 ในที่นี้จะสรุปเนื้อหาตามบทพระราชนิพนธ์ดังกล่าว โดยปรับจากเรื่องย่อที่ ธานีรัตน์ จัตุทะศรี (Thaneerat 2018, 156-158) เคยสรุปไว้ ดังนี้

[5] ไกรศรี นิมมานเหมินท์ ได้มอบสมุดไทยซึ่งเก็บสะสมรวบรวมไว้จำนวน 554 เล่มกับอีก 9 มัด แก่หอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เมื่อวันที่ 2 พฤษภาคม พ.ศ. 2528 (*Laikhram* 1985, 86).

[6] สัญลักษณ์ “... (ชำรุด) ...” ในบทความนี้ หมายถึง ลายมือเขียนเลือนหรือไม่ชัดเจน ทำให้ไม่สามารถอ่านได้.

อิเหนาเป็นเจ้าชายเมืองกุเรปัน บุษบาก้าโละเป็นเจ้าหญิงเมืองดาหา ทั้งคู่เป็นลูกพี่ลูกน้องกันและหมั้นหมายกันแต่เล็กตามจารีตของวงศ์เทวา ครั้นเติบโตขึ้น อิเหนากลับไปหลงรักเกนบุษบาส่าหรีลูกสาวชาวไร่ ทำให้ไม่ใส่ใจที่จะแต่งงานกับบุษบาก้าโละ ท้าวกุเรปันจึงกริ้วและส่งทหารไปฆ่าเกนบุษบาส่าหรี ทำให้อิเหนาเสียใจมากและหนีออกจากเมืองกุเรปันพร้อมไพร่พลจำนวนหนึ่ง

อิเหนาปลอมตัวเป็นชาวป่าชื่อปันหยีเดินทางมะงุมมะงาหราไปเรื่อย ๆ และได้บุษบาส่าหรีธิดาท้าวปันจะรากันและกัติกาธิดาท้าวปักมาหงันเป็นชายา ต่อมาปันหยีหลงกลระตูมะงาดาทำให้ต้องพลัดพรากจากชายาทั้งสองและไพร่พล มีเพียงประสันตาเท่านั้นที่ยังคงอยู่กับปันหยี ปันหยีกับประสันตาพากันเดินทางเข้าเมืองณุสาตันซึ่งเป็นเมืองที่มีแต่ผู้หญิง ปันหยีได้นางพระยาณุสาตันเป็นชายา ส่วนบุษบาส่าหรีและกัติกาซึ่งพลัดกับปันหยี ได้พากันเดินทางกลับเมืองกุเรปัน

ต่อมาปันหยีกับประสันตาหนีออกจากเมืองณุสาตันและเดินทางต่อไปจนถึงเมืองดาหา ปันหยีเข้าไปอาศัยอยู่ที่เมืองนี้โดยปลอมตัวเป็น “ดาหลัง” หรือคนเชิดหนัง ดาหลังเล่นหนังจนมีชื่อเสียงเลื่องลือ จึงได้รับเชิญให้เข้าไปเล่นถวายท้าวดาหาในวัง ทำให้ได้พบบุษบาก้าโละ ดาหลังหลงรักนางและลอบเกี้ยวพาราสีนางหลายครั้ง ระหว่างนั้นท้าวดาหาได้ตอบตกลงยกบุษบาก้าโละให้หมั้นหมายกับระตูประตาหนที่มาสู่ขอเพราะแค้นใจอิเหนาที่ทอดทิ้งนาง ดาหลังลอบฆ่าระตูประตาหนตายเพื่อมิให้มีการอภิเษกเกิดขึ้น แต่การตายของระตูกลับทำให้บุษบาก้าโละต้องเข้าพิธีแบหลาตามที่น้องชายของระตูประตาหนร้องขอ ตอนที่บุษบาก้าโละและพี่เลี้ยงโจนเข้ากองไฟในพิธีแบหลา องค์ปะตาระกาหลาได้มาช่วยบุษบาก้าโละและพี่เลี้ยงไว้ แล้วพาเหาะหายไปโดยไม่มีใครเห็น ผู้คนจึงคิดว่าบุษบาก้าโละสิ้นชีวิตในกองไฟแล้ว

องค์ปะตาระกาหลาพาบุษบาก้าโละและพี่เลี้ยงเหาะมาที่เชิงเขา แล้วแปลงนางเป็นชายชื่อว่า มิสาประหมังกุหนิง พร้อมทั้งสาปว่าจะกลับคืนเป็นหญิงดังเดิมได้ ก็ต่อเมื่อได้พบกับอิเหนาและจำกันได้ ฝ่ายดาหลัง เมื่อเห็นบุษบาก้าโละโจนเข้ากองไฟ ก็เสียใจจนคลุ้มคลั่งอยู่ระยะหนึ่ง ระหว่างนั้นดาหลังได้พบกับน้องชาย คือ จินตระวันหนาและจะหรังกะหนังโหละ ซึ่งออกเดินทางตามหาอิเหนา ทั้งสามได้ชวนกันไปบวชบำเพ็ญพรตกับพระฤาษีบนภูเขา ดาหลังเปลี่ยนชื่อใหม่เป็น หลังหลังหนึ่งหรัด

ฝ่ายมิสาประหมังกุหนิงซึ่งเดินทางรบตีเมืองต่าง ๆ และได้ขึ้นครองเมืองประตาหน ฝันว่าองค์ปะตาระกาหลามาบอกความจริงว่า ดาหลังคืออิเหนา ทำให้มิสาประหมังกุหนิงดีใจมากที่อิเหนากับดาหลังคือคนเดียวกัน จึงเร่งยกพลออกตามหาอิเหนา

ฝ่ายหลังหลังหนึ่งหรัด (อิเหนา) ซึ่งบำเพ็ญพรตอยู่กับน้องชาย มีเหตุทำให้ต้องลาพรตและได้จินตะหราวาตีธิดาของระตูปัตหรำเป็นชายา หลังจากครองคู่อยู่กับจินตะหราวาตีระยะหนึ่ง ปันหยีก็เกิดคิดถึงน้องชายทั้งสอง คือจินตระวันหนาและจะหรังกะหนังโหละที่พรากจากกันโดยไม่ทันลา ปันหยีจึงหนีออกจากเมืองปัตหรำเพื่อตามหาน้องชาย

หลังจากหนีออกจากเมืองปัตหรำ ปันหยีก็ปลอมตัวเป็นดาหลังอีกครั้ง แล้วเดินทางเข้าเมืองหมันหยาปาเอ็ด ดาหลังเชิดหนังจนมีชื่อเสียงเลื่องลืออยู่ที่เมืองนี้ วันหนึ่งเกิดเหตุจลาจลทำให้ระตูหมันหยาปาเอ็ดรวมทั้งโอรสสิ้นชีวิต เหล่าเสนาจึงเชิญดาหลังให้ขึ้นครองเมืองแทนด้วยมีเหตุที่แสดงให้เห็นความมีบุญญาธิการของดาหลัง ดาหลังยอมรับขึ้นครองเมืองและได้หยังหยังส่าหรีธิดาของระตูองค์ก่อนเป็นชายา

ฝ่ายบุษบาส่าหรีและกัติกาซึ่งพรากจากปันหยี (อิเหนา) ตั้งแต่ตอนปันหยีหลงกลระตูมะงาดา ต้องการออกตามหาปันหยีจึงชวนกันหนีออกจากเมืองกุเรปันแล้วปลอมตัวเป็นชายนักรำออกเดินทางแสดงไปเรื่อย ๆ เพื่อสืบข่าวปันหยี จนในที่สุดก็ได้พบกับปันหยีหรือดาหลังที่เมืองหมันหยาปาเอ็ดซึ่งขณะนั้นปันหยีได้ขึ้นครองเมืองแล้ว

ต่อมาปันหยีได้ข่าวว่าบุษบาก้าโละยังมีชีวิตอยู่ มิได้สิ้นชีวิตในกองไฟตอนแบหลา จึงออกเดินทางตามหานาง จนได้พบกันและจำกันได้ที่เมืองกาหลัง ทำให้มิสาประหมังกุหนิงสิ้นสาป กลับมาเป็นบุษบาก้าโละดังเดิม จากนั้นปันหยีก็ให้เขียนสารไปแจ้งข่าวแก่กษัตริย์วงศ์เทวา

4.3.2 เนื้อหาของเรื่องดาหลังฉบับหมื่นจำเนียร

บทละครเรื่องดาหลังฉบับหมื่นจำเนียรมีเนื้อหาเฉพาะตอน เริ่มจับความตั้งแต่ปันหยี (อิเหนา) เข้าเมืองมันหยาจนถึงบุษบากับกะรัดติกาปลอมตัวเป็นชายนักรำออกเดินทางตามหาปันหยีผู้เป็นสามี เมืองมันหยาในบทละครฉบับนี้ หมายถึงเมืองหมันหยาปาเอ็ดในฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 ส่วนบุษบากับกะรัดติกา หมายถึงบุษบาส่าหรีธิดาท้าวปันจะรากันและกัติกาธิดาท้าวปักมาหงันในฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1

กลอนบทแรกในสมุดไทยบรรยายว่า มิสารปันหยี (อิเหนา) และบริวารเดินทางเข้าเมืองมันหยา ดังนี้

๏ เมื่อนั้น *จึ่งองมิสารปันหยี*
ได้ฟังนายด่านภาที *พระภูมีชื่นชมพิรมใจ*
กับกิดาหยันวิเยนเปนห้า *จึงไคลคลาเข้ายังกรุงใหญ*
ครั้นถึงทวารเวียงไช *จึ่งเข้าไปยังในธานี*

(Chamnian [n.d.], 1)

การที่กลอนบทแรกข้างต้นกล่าวว่า เมื่อปันหยี *“ได้ฟังนายด่านภาที”* ก็รู้สึก *“ชื่นชมพิรมใจ”* แสดงให้เห็นว่าน่าจะมีบทประพันธ์ก่อนหน้านี้ที่เป็นคำพูดของนายด่าน จึงสันนิษฐานว่าน่าจะมีสมุดไทยเล่มก่อนหน้านี้ด้วย แต่สูญหายไป

ส่วนกลอนบทสุดท้ายในสมุดไทยกล่าวว่า หลังจากบุษบาและกะรัดติกาได้ฝึกซ้อมการแสดงอยู่ในป่าจนคล่องแคล่วแล้วก็ออกเดินทางตามหาปันหยีผู้เป็นสามี ดังนี้

แล้วซร้อมหัดบทกลอนทำนองรำ *ให้แม่นยำพร้อมเพรียงทังจ้าวข้า*
อันฉิงกรับทับโทนที่ได้มา *ก็ตีขึ้นสีกสากันในไพร*
เจรจา
๏ ครั้นชัดเจนในเกนซร้อมหัด *จึ่งออกจากพนัดป่าใหญ่*
ชวนกันลีลาคลาไคล *เข้าไปยังในธานี*
เชิด

(Chamnian [n.d.], 102)

เมื่อพิจารณาเนื้อหาของบทละครเรื่องดาหลังฉบับหมื่นจำเนียรเปรียบเทียบกับบทละครเรื่องดาหลังฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 พบว่ามีทั้งส่วนที่ตรงกันและต่างกัน ประเด็นเรื่องเนื้อหาและการดำเนินเรื่องที่แตกต่างกันนี้ เป็นลักษณะเด่นประการหนึ่งของฉบับหมื่นจำเนียรซึ่งจะศึกษาในหัวข้อต่อไป

4.4 รูปแบบคำประพันธ์

บทละครเรื่องดาหลังฉบับหมื่นจำเนียรแต่งเป็นกลอนบทละครต่อเนื่องกันไปตามลักษณะของกลอนบทละครแบบโบราณ และมีองค์ประกอบตามแบบบทละครยุคเก่า คือมีชื่อเพลงร้องและเพลงหน้าพาทย์กำกับในบทบางช่วง รวมทั้งมีคำว่า “เจรจา” ระบุไว้ตรงช่วงที่จะให้ตัวละครพูดเจรจา แต่ไม่ปรากฏข้อความที่เป็นคำเจรจา ดังตัวอย่าง

ร่าย

๏ แล้วจึ่งว่ากับพี่เลี้ยงทั้งสอง *ว่าตัวน้องแทบจะม้วยเปนผี*
แต่หมดหมอใครจะมาก็ไม่มี *รอดชีวีเพราะพี่ทั้งสองรา*
น้องคิดน้อยใจระตูนัก *ไม่มีจิตคิดรักเท่าเกศา*
เหตุว่าหมิไช่บุตรา *จึ่งหมิได้นำภาปรานี*
อันสมบัติทั้งนี้ของใครเล่า *ของพระบิดาเราทั้งกรุงศรี*
ดีแล้วจะเปนอะไรมี *แต่ภอคลายครั้งนี้จะเหนกัน*

เจรจา

(Chamnian [n.d.], 23-24)

๏ ครั้นเสรจ์ *พระเสดจ์เข้ายังปราสาทใหญ่*
มนตรีชีพราหมก็คลาไคล *ไปยังที่อยู่ของอาตาม*

เสมอ

(Chamnian [n.d.], 75)

ชื่อเพลงร้องและเพลงหน้าพาทย์ที่กำหนดอยู่ในบทละครเรื่องดาหลังฉบับหมื่นจำเนียรมีอยู่หลายเพลงและใช้ตามขนบ เช่น ใช้เพลงร้อง “โอ้ร่าย” ในบทโศกเศร้า ใช้เพลงร้อง “โอ้โลม” ในบทเกี้ยวพาราสี ใช้เพลงหน้าพาทย์ “เสมอ” ในตอนที่ตัวละครเดินทางระยะใกล้ ๆ และใช้เพลงหน้าพาทย์ “โอด” ในตอนที่ตัวละครร้องไห้หรือโศกเศร้า

ตัวอย่างชื่อเพลงร้องที่ปรากฏ เช่น ร่าย โอ้ร่าย โอ้โลม

ตัวอย่างชื่อเพลงหน้าพาทย์ที่ปรากฏ เช่น เสมอ รัว เชิด โอด โลม เชิดฉิ่ง

4.5 ถ้อยคำและสำนวนโวหาร

บทประพันธ์บางช่วงในบทละครเรื่องดาหลังฉบับหมื่นจำเนียรมีถ้อยคำและสำนวนโวหารตรงกับบทละครเรื่องดาหลังฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 เช่น บทบรรยายตอนเกนประลาหงูทิ้งห่อดอกไม้ให้ดาหลัง โวหารที่ปันหยีเกี้ยวยังหยังส่าหรี และบทอัศจรรย์ระหว่างปันหยีกับยังหยังส่าหรี ดังจะยกตัวอย่างบทพรรณนาภาพของยังหยังส่าหรีตอนปันหยีเข้าห้องนาง ดังนี้

บทละครเรื่องดาหลังฉบับหมื่นจำเนียร

ทังกลัวทังอายพระทรงฤทธิ หมีรู้ที่จะคิดทำไฉน
นางวันทาหมอบนิ้งไม่ขึ้นไป ไม่หารที่จะเข้าใกล้พระผู้มี
ครั้นพระองค์ตรัษเรียกซ้ำมา กัลยายิ่งทดถอยหนี
แล้วคิดกลัวอานุภาพพระภูมี เทวีจึ่งทูลสนองมา

(Chamnian [n.d.], 84)

บทละครเรื่องดาหลังฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1

ทั้งกลัวทั้งอายพระทรงฤทธิ์ มิรู้ที่จะคิดทำไฉน
นางวันทาหมอบนิ่งไม่ขึ้นไป ไม่หาญที่จะเข้าใกล้พระภูมี
ครั้นพระองค์ตรัสเรียกซ้ำมา กัลยายิ่งถดถอยหนี
แล้วคิดกลัวอานุภาพพระภูมี เทวีจึ่งทูลสนองมา

(Phutthayotfachulalok 1956, 582)

อย่างไรก็ตาม บทประพันธ์หลายช่วงของบทละครเรื่องดาหลังฉบับหมื่นจำเนียรใช้ถ้อยคำและสำนวนโวหารต่างกับบทละครเรื่องดาหลังฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 ซึ่งมีทั้งที่ต่างกันเล็กน้อยระดับถ้อยคำภายในวรรค และต่างกันมากระดับวรรคและคำกลอน ลักษณะที่แตกต่างกันนี้จะศึกษาเปรียบเทียบในหัวข้อต่อไป

5. ลักษณะเด่นของบทละครเรื่องดาหลังฉบับหมื่นจำเนียรเปรียบเทียบกับบทละครเรื่องดาหลังฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1

ผลการศึกษาบทละครเรื่องดาหลังฉบับหมื่นจำเนียรเปรียบเทียบกับบทละครเรื่องดาหลังฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 ทำให้พบลักษณะเด่นของฉบับหมื่นจำเนียร 5 ลักษณะด้วยกัน ได้แก่ มีรายละเอียดเนื้อหาบางช่วงต่างกับฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 มีชื่อเฉพาะบางชื่อต่างกับฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 มีถ้อยคำและสำนวนโวหารบางช่วงต่างกับฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 มีการแต่งบทพากย์หนังแทรกในบทละคร และมีการใช้ถ้อยคำและเพลงหน้าพาทย์แบบบทละครยุคเก่า ดังนี้

5.1 ฉบับหมื่นจำเนียรมีรายละเอียดเนื้อหาต่างกับฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1

บทละครเรื่องดาหลังฉบับหมื่นจำเนียรมีเนื้อหาเริ่มตั้งแต่ปันหยีเข้าเมืองมันหยาจนถึงบุษบาและกะรัดติกาปลอมตัวเป็นชายนักรำออกตามหาอิเหนาผู้เป็นสามีดังที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น ผลการศึกษาพบว่าเนื้อหาและการดำเนินเรื่องส่วนใหญ่ของฉบับหมื่นจำเนียรสอดคล้องกับบทละครเรื่องดาหลังฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 แต่มีรายละเอียดอยู่ 2 ตอนที่เล่าต่างออกไป คือ ตอนที่ปันหยีเป็นดาหลังในเมืองมันหยา และตอนที่ปันหยีขึ้นครองเมืองมันหยา ดังนี้

5.1.1 รายละเอียดเนื้อหาตอนปันหยีเป็นดาหลังในเมืองมันหยา

บทละครเรื่องดาหลังฉบับหมื่นจำเนียรเล่าว่า เมื่อปันหยีและบริวารเดินทางมาถึงเมืองมันหยา[7] ก็เดินทางเข้าเมืองและเที่ยวสืบหาจวนของยาสาซึ่งเป็นขุนนางผู้ใหญ่จนพบ ปันหยีแนะนำตัวกับยาสาว่า ตนเองเป็นชาวป่าชื่อ “ปันหยียะบัด” ต้องการมาฝากตัวขออาศัยอยู่กับยาสา ยาสาก็มีเมตตาให้ปันหยีและบริวารพักอาศัยอยู่ด้วย หลังจากนั้น ปันหยีก็สั่งบริวารให้ไปหาหนังกวางมาให้เพื่อสลักเป็นตัวหนังสำหรับเชิดหนัง จากนั้นปันหยีก็เป็นดาหลังหรือนายหนังเล่นหนังอยู่ที่จวนของยาสาเรื่อยมา จนมีชื่อเสียงเลื่องลือไปทั่วเมือง

ตัวอย่างบทบรรยายตอนดังกล่าวมีดังนี้

๏ เมื่อนั้น *ปันหยีเพราเพริดเฉิดฉัน*
จึ่งแกล้งบอกคดีขับพลัน *ว่าข้าเปนชาวอรัญวา*
ชื่อปันหยียะบัดชาวดร *เที่ยวซอกซอนอยู่ในราวป่า*
ครั้นมาประสรพภบภารา *จะเข้ามาสำนักนี้ในเวียงไช*
เขาฦๅทั่วว่าท่านใจดี *อารีไม่มีใครเปรียบได้*
ตัวข้าผู้เปนชาวไพร *ให้มีความรักใคร่จึ่งบุกมา*
หวังจะฝากตัวให้รู้จัก *จะเอาเปนที่พำนักไปข้างหน้า*
ท่านผู้เอกอักค์เสนา *อย่าคลางแคลงวินยาจงปรานี*
....
๏ บัดนั้น *ยาสาปรีเปรมกระเสมสี*
จึ่งสั่งทนายทันที *ให้ภามีสาระปันหยีคลาไคล*
ไปสทิดยังที่เคหา *แล้วสั่งให้แต่งโพชนามาส่งให้*
ทั้งเช้าเยน์เปนนิจทุกวันไป *อย่าให้ขาดได้สักเวลา*

(Chamnian [n.d.], 6-12)

ส่วนบทละครเรื่องดาหลังฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 เล่าต่างออกไปว่า ก่อนที่ปันหยีและบริวารจะเข้าเมืองหมันหยาปาเอ็ด ปันหยีได้สั่งให้บริวารไปหาหนังกวางมาให้เพื่อสลักทำเป็นตัวหนัง จากนั้นก็ปลอมตัวเป็นดาหลังและเดินทางเข้าเมือง เมื่อยาสาได้ยินว่ามีดาหลังเข้าเมืองมา ก็ให้คนมาตามไปเล่นที่จวน จากนั้นดาหลังก็ปักหลักเล่นหนังเรื่อยมาอยู่ที่หน้าบ้านของยาสา จนมีชื่อเสียงเลื่องลือไปทั่วเมือง ดังตัวอย่างบทบรรยายตอนหนึ่งว่า

๏ บัดนั้น *ฝ่ายพวกหญิงชายชาวกรุงใหญ่*
เห็นดาหลังชาวหนังเข้ามาใน *ก็บอกกล่าวกันไปอื้ออึง*
ว่ามีหนังมาต่างประเทศ *แจ้งเหตุต่อต่อไปจนถึง*
เสนายาสาคิดคะนึง *จึ่งสั่งให้หามาฉับพลัน*

[7] ตอนดังกล่าวเกิดขึ้นหลังจากปันหยีและไพร่พลหนีออกจากเมืองปัตหรำ.

ทนายก็วิ่งวางมา *จึ่งห้ามว่าอย่าเพ่อผายผัน*
ท่านเสนาผู้ใหญ่ของข้านั้น *ให้จรจรัลไปเล่นยังจวน*
....
แล้วสั่งให้ลาโรงทันที *ยาสาจรลีกลับเคหา*
ฝูงประชาก็ชวนกันไคลคลา *พระอาศัยอยู่หน้าบ้านเสนาใน*

(Phutthayotfachulalok 1956, 560-561)

รายละเอียดที่แตกต่างกันดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ปันหยีหรือดาหลังในฉบับหมื่นจำเนียรต้องพึ่งพาและอาศัยความช่วยเหลือจากยาสาขณะที่อยู่ในเมืองมันหยา ขณะที่ปันหยีหรือดาหลังในฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 มิได้พึ่งพาอาศัยความช่วยเหลือจากยาสา

รายละเอียดเนื้อหาที่แตกต่างกันดังกล่าว สรุปไว้ในตารางต่อไปนี้

บทละครเรื่องดาหลังฉบับหมื่นจำเนียร	**บทละครเรื่องดาหลังฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1**
ปันหยีและบริวารเดินทางมาถึงเมืองมันหยา	ปันหยีและบริวารเดินทางมาถึงเมืองหมันหยาปาเอ็ด
↓	↓
ปันหยีและบริวารเข้าเมือง สืบหาจวนของยาสาจนพบ	ปันหยีสั่งให้บริวารไปหาหนังสัตว์เพื่อนำมาทำตัวหนัง
↓	↓
ปันหยีฝากตัวขออาศัยอยู่กับยาสาที่บ้าน	ปันหยีปลอมตัวเป็นดาหลังเข้าเมือง
↓	↓
ปันหยีสั่งให้บริวารไปหาหนังสัตว์เพื่อนำมาทำตัวหนัง	ยาสาให้คนมาตามดาหลังไปเล่นหนังที่จวน
↓	↓
ปันหยีเป็นดาหลังเล่นหนังอยู่ที่บ้านยาสา	ดาหลังเล่นหนังอยู่ที่หน้าบ้านของยาสา
↓	↓
ดาหลังเชิดหนังมีชื่อเสียงเลื่องลือ	ดาหลังเชิดหนังมีชื่อเสียงเลื่องลือ

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบรายละเอียดเนื้อหาตอนปันหยีเป็นดาหลังในเมืองมันหยา (หมันหยาปาเอ็ด)

5.1.2 รายละเอียดเนื้อหาตอนปันหยีขึ้นครองเมืองมันหยา

รายละเอียดตอนปันหยีเป็นดาหลังในเมืองมันหยาที่แตกต่างกันดังกล่าวข้างต้น ส่งผลให้เนื้อหาตอนปันหยีขึ้นครองเมืองมันหยาในบทละครเรื่องดาหลังทั้ง 2 ฉบับมีความแตกต่างกันด้วย ดังนี้

บทละครเรื่องดาหลังฉบับหมื่นจำเนียรกล่าวว่า หลังจากปันหยี (ดาหลัง) ตอบรับคำเชิญของเหล่าเสนาขึ้นครองเมืองมันหยาแล้ว ปันหยีได้กล่าวขอบคุณยาสาที่เคยช่วยเหลือให้ที่พักพิงระหว่างที่เป็นดาหลัง พร้อมทั้งมอบข้าวของเงินทองแก่ยาสาเป็นการ *“สนองคุณ”* ด้วย การตอบแทนบุญคุณยาสาดังกล่าวนี้ สัมพันธ์กับเนื้อหาส่วนต้นที่กล่าวว่าปันหยีและบริวารได้ไปฝากตัวขออาศัยอยู่กับยาสา ตัวอย่างบทบรรยายตอนนี้มีดังนี้

๏ เมื่อนั้น *พระผู้ผ่านกรุงใหญ่ไอสวรรค์*
ครั้นบ่ายชายแสงพระสุริยัน *จรจัญออกท้องพระโรงไชย*
เสมอ
พร้อมหมู่มนตรีเดียระดาษ *อพิวาทประนมกรอยู่ไสว*
จึ่งกล่าวพจนาถตรัษไป *ปราไสยาสาเสนี*
ตัวท่านมีคุณแก่เรามา *จะปราถหนาสิ่งไรในกรุงศรี*
ข้าวของเงินทองบันดามี *ที่ในท้องพระคลังนอกใน*
ทังข้าสร้วยสัดวัทนา *จงเลือกเอาตามชอบอัฌาไส*
จะสนองคุณท่านสืบไป *จงเปนใหญ่แก่อัคมนตรี*

(Chamnian [n.d.], 79-80)

ส่วนบทละครเรื่องดาหลังฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 เล่าต่างออกไปว่า หลังจากปันหยีขึ้นครองเมืองแล้ว ได้สั่งยาสาให้ออกไปรับไพร่พลบางส่วนของปันหยีที่ยังค้างอยู่กลางป่าเข้ามาในเมือง โดยมิได้กล่าวถึงการตอบแทนบุญคุณยาสา เนื่องจากปันหยีในฉบับนี้มิได้ไปฝากตัวหรือขอความช่วยเหลือจากยาสาตอนเข้าเมืองมาเป็นดาหลัง ดังที่บรรยายว่า

๏ เมื่อนั้น *พระผู้ผ่านกรุงไกรมไหศวรรย์*
ครั้นบ่ายชายแสงพระสุริยัน *จึ่งจรจรัลออกท้องพระโรงชัย*
พร้อมหมู่มนตรีเดียรดาษ *อภิวาทประนมกรอยู่ไสว*
พระจึ่งกล่าวพจนารถตรัสไป *ปราศรัยยาสาเสนี*
พลเรายังค้างอยู่กลางป่า *ให้ไปรับมายังกรุงศรี*
จัดแจงที่ทางให้จงดี *มนตรีเอาใจใส่บรรดามา*

(Phutthayotfachulalok 1956, 580)

รายละเอียดเนื้อหาที่แตกต่างกันดังกล่าว สรุปไว้ในตารางดังนี้

บทละครเรื่องดาหลังฉบับหมื่นจำเนียร	**บทละครเรื่องดาหลังฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1**
ปันหยีขึ้นครองเมืองมันหยา ↓ ปันหยีกล่าวขอบคุณยาสา และมอบข้าวของเงินทองให้เป็นการตอบแทนบุญคุณ	ปันหยีขึ้นครองเมืองหมันหยาปาเอ็ด ↓ ปันหยีสั่งให้ยาสาไปรับไพร่พลของตนบางส่วน ที่ยังค้างอยู่กลางป่าเข้ามาในเมือง

ตารางที่ 2 เปรียบเทียบรายละเอียดเนื้อหาตอนปันหยีขึ้นครองเมืองมันหยา (หมันหยาปาเอ็ด)

5.2 ฉบับหมื่นจำเนียรมีชื่อเฉพาะบางชื่อต่างกับฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1

ชื่อตัวละครบางตัวในบทละครเรื่องดาหลังฉบับหมื่นจำเนียรต่างกับที่พบในฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 ได้แก่ ชื่อของปันหยี ชื่อของดาหลัง ชื่อของโอรสระตูมันหยาองค์เก่า และชื่อชายาของปันหยี ดังเปรียบเทียบไว้ในตารางต่อไปนี้

บทละครเรื่องดาหลังฉบับหมื่นจำเนียร	บทละครเรื่องดาหลังฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1
ปันหยีชื่อ “ปันหยียะบัด” และ “มิสาระปันหยี”	ปันหยีชื่อ “ปันหยีเหมาะตีกาหรา” และ “มิสาระปันหยี”
ดาหลังชื่อ “ยาปัจดาหลัง”	ดาหลังชื่อ “อะหลังรัศมี”
โอรสระตูมันหยาองค์เก่าชื่อ “บังติกาหรา”	โอรสระตูหมันหยาปาเอ็ดองค์เก่าชื่อ “บรบังติกาหรา”
ชายาปันหยีชื่อ “กะรัดติกา”	ชายาปันหยีชื่อ “กัติกา”

ตารางที่ 3 เปรียบเทียบชื่อตัวละครที่แตกต่างกัน

นอกจากนี้ บทละครเรื่องดาหลังทั้ง 2 ฉบับยังเรียกชื่อเมืองมันหยาต่างกันเล็กน้อยด้วย กล่าวคือ ฉบับหมื่นจำเนียรเรียกว่า “มันหยา” ขณะที่ฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 เรียกว่า “หมันหยาปาเอ็ด” ซึ่งหมายถึงเมืองเดียวกัน

5.3 ฉบับหมื่นจำเนียรมีถ้อยคำและสำนวนโวหารบางช่วงต่างกับฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1

แม้ว่าบทประพันธ์บางส่วนของบทละครเรื่องดาหลังฉบับหมื่นจำเนียรจะตรงกับบทละครเรื่องดาหลังฉบับพระราช-นิพนธ์รัชกาลที่ 1 ดังกล่าวแล้วข้างต้น แต่ก็พบว่ามีบทประพันธ์บางช่วงใช้ถ้อยคำและสำนวนโวหารต่างออกไป ส่วนที่แตกต่างกันนี้พบทั้งในระดับถ้อยคำภายในวรรค และในระดับคำกลอน ดังนี้

5.3.1 ใช้คำแตกต่างกันภายในวรรค

บทประพันธ์หลายวรรคในฉบับหมื่นจำเนียรใช้คำบางคำต่างไปจากฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 โดยบางบทเห็นได้ชัดว่า ฉบับพระราชนิพนธ์ใช้คำที่ทำให้เกิดสัมผัสในมากกว่าฉบับหมื่นจำเนียร ดังจะยกตัวอย่างบทบรรยายตอนระตูมันหยาแต่งตัวเตรียมไปดูดาหลังเชิดหนังมาเปรียบเทียบให้เห็น ดังนี้

บทละครเรื่องดาหลังฉบับหมื่นจำเนียร

๏ เมื่อนั้น *ฝ่ายระตูผู้ผ่านมันหยา*
ครั้นสุริยงค์<u>เลี้ยวเลี่ยม</u>บับพตา *<u>สะสง</u>คงคาวารี*
แล้วแต่งองค์ทรงเครื่องสรัพเสรจ์ *เสดจ์มายังพลับพลาไชสี*
จึ่งชวนองค์อัคเรศจรลี *<u>กับนักสนมนารี</u>ให้คลาไคล*

(Chamnian [n.d.], 29)

บทละครเรื่องดาหลังฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1

๏ เมื่อนั้น *ฝ่ายระตูผู้ผ่านหมันหยา*
ครั้นสุริยงเลี้ยวลับบรรพตา *จึ่งสระสรงคงคาวารี*
แล้วแต่งองค์ทรงเครื่องสรรพเสร็จ *เสด็จมายังพลับพลาชัยศรี*
จึ่งชวนองค์อัคเรศจรลี *กับสนมนารีให้คลาไคล*

(Phutthayotfachulalok 1956, 566)

ตามตัวอย่างข้างต้น บทละครทั้ง 2 ฉบับใช้ถ้อยคำส่วนใหญ่ตรงกัน มีบางวรรคที่ใช้คำต่างกัน กล่าวคือ ฉบับหมื่นจำเนียรใช้ว่า *"เลี้ยวเลี่ยมบับพตา"* ฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 ใช้ว่า *"เลี้ยวลับบรรพตา"* ฉบับหมื่นจำเนียรใช้ว่า *"สะสงคงคา"* ฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 ใช้ว่า *"จึ่งสระสรงคงคา"* ฉบับหมื่นจำเนียรใช้ว่า *"กับนักสนมนารี"* ฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 ใช้ว่า *"กับสนมนารี"*

ถ้อยคำที่แตกต่างกันดังกล่าว แม้มิได้ส่งผลต่อความหมายมากนัก แต่บางคำส่งผลต่อการสร้างความไพเราะจากเสียงสัมผัสใน เช่น คำว่า*"เลี้ยวเลี่ยมบับพตา"* ในฉบับหมื่นจำเนียรไม่มีเสียงสัมผัสสระ ขณะที่คำว่า *"เลี้ยวลับบรรพตา"* ในฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 เกิดเสียงสัมผัสสระ "ลับ-บรรพ" ทำให้ฟังไพเราะรื่นหูขึ้น หรือบางคำส่งผลต่อการเชื่อมเนื้อความให้สละสลวยและต่อเนื่องกันมากขึ้น เช่น ฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 พรรณนาว่า เมื่อถึงเวลาพระอาทิตย์ตกดิน ดาหลัง *"จึ่งสระสรงคงคาวารี"* ขณะที่ฉบับหมื่นจำเนียรกล่าวว่า *"สะสงคงคาวารี"* โดยไม่มีคำเชื่อม *"จึ่ง"*

ตัวอย่างอีกตอนหนึ่งเป็นตอนที่ปันหยีสั่งให้ปล่อยเกนประลาหงูออกจากที่คุมขัง ฉบับหมื่นจำเนียรและฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 ใช้คำบางคำต่างกัน ดังนี้

บทละครเรื่องดาหลังฉบับหมื่นจำเนียร

ครั้นว่าสมควรเวลา *ยาตราเสดจ์เข้าปราสาทศรี*
ชื่นชมด้วยสนมนารี *ผู้มีตรัสถามความมา*
เราภาคหนังยังหน้าพระลานไชย *ใครทิ้งห่อดอกไม้ไปถูกข้า*
ท้าวนางประนมกรทูลมา *ว่าเกนปหลาหงูนารี*
บัดนี้อยู่ในเวนจำ *สองระเด่นทำโทษมาระสี*
ปันหยีได้ฟังวาที *สั่งให้ถอดเทวีออกทันใด*

(Chamnian [n.d.], 92-93)

บทละครเรื่องดาหลังฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1

ครั้นว่าสมควรเวลา *ก็ยาตราเข้าปรางค์ปราสาทศรี*
ชื่นชมด้วยสนมนารี *แล้วภูมีตรัสถามเนื้อความมา*
เมื่อพากย์หนังยังหน้าพระลานชัย *ใครทิ้งห่อดอกไม้ไปถูกข้า*
ท้าวนางประนมกรแล้วทูลมา *ว่าเกนประลาหงูนารี*
บัดนี้ยังอยู่ในเวนจำ *สองระเด่นทำโทษมารศรี*
ปันหยีได้ฟังวาที *สั่งให้ถอดเทวีเสียทันใด*

(Phutthayotfachulalok 1956, 584)

บทประพันธ์ที่ยกมาข้างต้นใช้ถ้อยคำตรงกันเป็นส่วนใหญ่ แต่มีบางวรรคใช้คำต่างกัน เช่น ฉบับหมื่นจำเนียรใช้ว่า *“ยาตราเสดจ์เข้าปราสาทศรี”* ฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 ใช้ว่า *“ก็ยาตราเข้าปรางค์ปราสาทศรี”* ฉบับหมื่นจำเนียรใช้ว่า *“ผู้มีตรัสถามความมา”* ฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 ใช้ว่า *“แล้วภูมีตรัสถามเนื้อความมา”* ฉบับหมื่นจำเนียรใช้ว่า *“เราภาคหนัง”* ฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 ใช้ว่า *“เมื่อพากย์หนัง”* ฉบับหมื่นจำเนียรใช้ว่า *“ประนมกรทูลมา”* ฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 ใช้ว่า *“ประนมกรแล้วทูลมา”*

ถ้อยคำที่ใช้ต่างกันดังกล่าว บางคำส่งผลต่อการสร้างเสียงสัมผัสใน เช่น คำว่า *“เข้าปราสาทศรี”* ในฉบับหมื่นจำเนียรไม่มีเสียงสัมผัสพยัญชนะกับคำว่า “ปรา” ขณะที่คำว่า *“เข้าปรางค์ปราสาทศรี”* ในฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 มีเสียงสัมผัสพยัญชนะ “ปรางค์-ปรา” ทำให้ฟังไพเราะขึ้น หรือบางคำส่งผลต่อการเชื่อมเนื้อความให้ฟังต่อเนื่องกันมากขึ้น เช่น ฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 กล่าวว่า เมื่อท้าวนางได้ฟังปันหยีถามถึงเกนประลาหงู ก็ *“ประนมกรแล้วทูลมา”* ขณะที่ฉบับหมื่นจำเนียรกล่าวว่า *“ประนมกรทูลมา”* โดยไม่มีคำเชื่อม *“แล้ว”*

5.3.2 ใช้คำและสำนวนโวหารต่างกันในระดับคำกลอน

บทประพันธ์จำนวนหนึ่งในฉบับหมื่นจำเนียรใช้ถ้อยคำและสำนวนโวหารต่างกับฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 หลายวรรคหรือหลายคำกลอน โดยส่วนใหญ่ฉบับหมื่นจำเนียรพรรณนาหรือบรรยายกระชับรวบรัดกว่าฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 ดังจะยกตัวอย่างมาแสดง ดังนี้

ตัวอย่างแรกเป็นบทบรรยายตอนปันหยีสั่งให้บริวารไปหาหนังกวางมาให้เพื่อทำเป็นตัวหนังสำหรับเชิดหนัง บทประพันธ์ส่วนที่ต่างกันได้ขีดเส้นใต้กำกับไว้ ดังนี้

บทละครเรื่องดาหลังฉบับหมื่นจำเนียร

๏ ฝ่ายวิเยน์กิดาหยันก็เที่ยวไป *ครั้นหาได้ก็ภามาเคหา*
จึ่งถวายแก่พระราชา *ปันหยีปรีดาพิรมใจ*
จึ่งเอามาวาดทรงตัดวงภักตร์ *งามนักไม่มีที่เปรียบได้*
กิดาหยันวิเยน์ก็เปนใจ *ช่วยกันจำหลักไปทันที*

(Chamnian [n.d.], 12-13)

บทละครเรื่องดาหลังฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1

๏ บัดนั้น *กิดาหยันบังคมประนมไหว้*
รับสั่งแล้วพากันเที่ยวไป *ครั้นได้มาถวายพระราชา*
๏ เมื่อนั้น *ปันหยีเรืองฤทธิ์ทุกทิศา*
ทอดพระเนตรเห็นหนังมฤคา *ผ่านฟ้าชื่นชมภิรมย์ใจ*
จึ่งเอามาวาดทรงตัดวงพักตร์ *งามนักไม่มีที่เปรียบได้*
กิดาหยันวิเยนก็เป็นใจ *ช่วยกันจำหลักไปทันที*

(Phutthayotfachulalok 1956, 559)

เมื่อเปรียบเทียบบทประพันธ์ทั้ง 2 ฉบับข้างต้น จะเห็นว่า ถ้อยคำและสำนวนโวหารที่แตกต่างกันปรากฏตั้งแต่ตอนบริวารปันหยีออกไปหาหนังสัตว์จนถึงนำหนังสัตว์กลับมาถวายปันหยีและปันหยีแสดงท่าทีพอใจ กล่าวคือ ฉบับหมื่นจำเนียรบรรยายเนื้อความดังกล่าวเพียง 2 คำกลอน หรือ 1 บท ขณะที่ฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 ใช้ 4 คำกลอน หรือ 2 บท ทำให้นำเสนอรายละเอียดได้แจ่มชัดมากกว่า

ตัวอย่างอีกตอนหนึ่งเป็นบทพรรณนาตอนที่ดาหลังเตรียมตัวไปเล่นหนังถวายท้าวมันหยาในวัง ฉบับหมื่นจำเนียรพรรณนารวบรัดกว่าฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 เช่นกัน ดังนี้

บทละครเรื่องดาหลังฉบับหมื่นจำเนียร

แล้วสั่งให้กรมวังจัดแจง **ตำแหน่งที่พลับพลาท้าวมันหยา**
กรมวังทำตามที่สั่งมา **หมิช้าก็แล้วทันที**
ฝ่ายทนายไปบอกฉับพลัน **ปันหยีนั้นครั้นแจ้งกระเสมสี**
จึ่งสั่งให้ขนหนังไปทันที **พระผู้มีแต่งองค์อลงกา**
ครั้นบ่ายชายแสงทิณกร **แต่งองค์บทจรจากเคหา**
เนบกฤษเทวันอันสักดา **นวยนาดยาตราจรลี**
เดินมาตามแนวแถวถนน **ฝูงคนทักถามอยู่อึงมี่**
ที่สะนิจเปนมิศไม้ตรี **มีความยินดีดูตามไป**

(Chamnian [n.d.], 26-27)

บทละครเรื่องดาหลังฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1

สั่งให้กรมวังมาจัดแจง *ตำแหน่งพลับพลาท้าวหมันหยา*
กรมวังก็ทำตามรับสั่งมา *มิช้าก็แล้วทันที*
ฝ่ายทนายก็วิ่งออกไปพลัน *วันทาแล้วบอกอะหลังรัศมี*
ว่าพระผ่านหมันหยาธานี *ให้เล่นที่ยังวังใน*
๏ เมื่อนั้น *อะหลังรัศมีศรีใส*
ได้ฟังเขาทูลดังนั้นไซร้ *ภูวไนยเกษมเปรมปรีดิ์*
จึ่งตรัสสั่งวิเยนกิดาหยัน *ชวนกันจัดแจงให้ถ้วนถี่*
รับสั่งแล้วมาจัดหนังทันที *ขุนม้าคอยภูมีจะยาตรา*
๏ เมื่อนั้น *อะหลังเฉิดโฉมเสน่หา*
ครั้นบ่ายชายแสงพระสุริยา *ไคลคลามาสรงสาคร*
ทรงเครื่องประดับสำหรับองค์ *งามดั่งสุริยงประภัสสร*
เหน็บกริชเทวัญอันฤทธิรอน *กรซ้ายถือเช็ดหน้าแล้วจรลี*
เดินมาตามแนวแถวถนน *ฝูงคนทักถามอึงมี่*
ที่สนิทเป็นมิตรไมตรี *ก็มีความยินดีตามไป*

(Phutthayotfachulalok 1956, 564-565)

เมื่อเปรียบเทียบบทพรรณนาข้างต้น จะเห็นว่า มีการใช้ถ้อยคำต่างกันทั้งระดับภายในวรรคและในระดับคำกลอน ส่วนที่ต่างกันระดับคำกลอนปรากฏตั้งแต่ตอนที่ทนายมาบอกดาหลังว่าท้าวมันหยาสั่งให้ไปเล่นหนังถวายที่ในวัง ดาหลังจึงสั่งให้บริวารจัดเตรียมตัวหนัง แล้วดาหลังก็อาบน้ำแต่งตัวเตรียมไปเชิดหนัง ในการพรรณนาเนื้อความดังกล่าวฉบับหมื่นจำเนียรใช้เพียง 4 คำกลอน หรือ 2 บท ขณะที่ฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 ใช้ 10 คำกลอน หรือ 5 บท ทำให้มีรายละเอียดเด่นชัดมากกว่าและน่าจะมีกระบวนแสดงที่ช้าและละเอียดกว่าฉบับหมื่นจำเนียร เช่น ในการพรรณนาการอาบน้ำแต่งตัวของดาหลัง ฉบับหมื่นจำเนียรพรรณนาอย่างรวบรัดว่า *“แต่งองค์บทจรจากเคหา”* และ *“เนบกฤษเทวันอันสักดา”* ขณะที่ฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 ให้รายละเอียดของการแต่งองค์ทรงเครื่องมากกว่า ดังที่กล่าวว่าดาหลัง *“ไคลคลามาสรงสาคร”* จากนั้นก็ *“ทรงเครื่องประดับสำหรับองค์”* ซึ่ง *“งามดั่งสุริยงประภัสสร”* แล้วก็ *“เหน็บกริชเทวัญอันฤทธิรอน”* และ *“กรซ้ายถือเช็ดหน้าแล้วจรลี”*

ตัวอย่างอีกตอนหนึ่งเป็นบทพรรณนาการอาบน้ำแต่งตัวของปันหยีก่อนไปหายังหยังส่าหรีที่ห้อง บทประพันธ์ของฉบับหมื่นจำเนียรพรรณนารวบรัดกว่าฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 เช่นกัน ดังได้ขีดเส้นใต้เปรียบเทียบไว้ ดังนี้

บทละครเรื่องดาหลังฉบับหมื่นจำเนียร

๏ เมื่อนั้น *ปันหยีฤทธิไกรใจหาร*
ครั้นค่ำย่ำสนทยาการ *เสดจ์มาสงสนานวารี*
ทรงสุคนปนปรุงบำรุงกลิ่น *รวยรินจับองค์พระโฉมศรี*
ทรงภูษาซร้าโบะทันที *แล้วผู้มีจับชายลีลา*

(Chamnian [n.d.], 82)

บทละครเรื่องดาหลังฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1

๏ เมื่อนั้น *ปันหยีเรืองฤทธิ์ทุกทิศา*
ครั้นสุริยงอัสดงได้เวลา *พระเสด็จยาตราเข้าปรางค์ใน*
๏ ครั้นค่ำ *บุหลันจำรัสแสงแขไข*
พระจึ่งลีลาคลาไคล *เสด็จไปสรงสนานวารี*
ทรงสุคนธ์ปนปรุงจรุงกลิ่น *รวยรินจับองค์พระโฉมศรี*
พระทรงภูษาซ่าโบะทันที *แล้วภูมีจับชายลีลา*

(Phutthayotfachulalok 1956, 581)

บทพรรณนาที่ยกมาข้างต้น ใช้ถ้อยคำต่างกันทั้งระดับภายในวรรคและระดับคำกลอนเช่นเดียวกับตัวอย่างก่อนหน้านี้ ส่วนที่ต่างกันในระดับคำกลอนพบว่า ฉบับหมื่นจำเนียรใช้กลอนเพียง 2 คำกลอนในการพรรณนาว่า เมื่อถึงเวลาค่ำ ปันหยีก็ *“เสดจ์มาสงสนานวารี”* ขณะที่ฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 ใช้ 4 คำกลอนในการพรรณนาความดังกล่าว โดยให้รายละเอียดมากขึ้นว่า เมื่อพระอาทิตย์อัสดง ปันหยีก็ *“เสด็จยาตราเข้าปรางค์ใน”* จากนั้นเมื่อถึงเวลาค่ำที่ *“บุหลันจำรัสแสงแขไข”* ปันหยีก็ *“เสด็จไปสรงสนานวารี”* ฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 จึงมีรายละเอียดเป็นลำดับมากกว่า และน่าจะทำให้กระบวนรำในบทดังกล่าวช้าและละเอียดกว่าฉบับหมื่นจำเนียร

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าฉบับหมื่นจำเนียรจะเน้นดำเนินเรื่องอย่างกระชับดังที่กล่าวมาข้างต้น แต่บางช่วงก็พบว่ามีการพรรณนารายละเอียดหลายคำกลอนอย่างมีวรรณศิลป์ไม่ต่างกับฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 เช่น ตอนปันหยีเข้าห้องยังหยังส่าหรีและเกี้ยวนาง บทพรรณนาและคำพูดของตัวละครในตอนนี้มีความยาว 44 คำกลอน และใช้ถ้อยคำคล้ายกับตอนเดียวกันในฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 ดังจะยกตัวอย่างบทประพันธ์บางบท ดังนี้

ร่าย

๏ เมื่อนั้น *นางยังหยังสาหรีสีไส*
ประนมกรวอนทูลพระภูวไนย *พระองค์จงได้เมตา*
มาเลียมลวนหวนหักหยางนี้ *ผู้มีไมโปรดเกศา*
พระวางน้องเสียก่อนรา *น้องครั่นคร้ามวีนว่าเปนสุดคิด*
จะว่าเท่าไรไม่ฟังคำ *นี่เนื้อมาทาระกำให้ช้ำจิต*
นางสลัดปัดกรพระทรงฤทธ *แล้วบิดเบือนภักเลียไม่เจรจา*
๏ เมื่อนั้น *พระโฉมยงองค์อาสันยะแดหวา*
เหนนางขัดเคืองวินญา *ผ่านฟ้าประโลมปลอบนางเทวี*
โอ้โลม
๏ ทรามสงวน *นิ้มนวลชื่นชมอารมพี่*
เปนทำมะดาโลกย์โลกี *ย่างนี้และเรียกว่ารักกัน*
ถึงจะเคืองคัดอัถยา *พี่ไม่ฟังวาจาสาวสวรรค์*
พระยิ้งกระวัดรัดรึงพึงพัน *หิฤๅหันชื่นเริงบันเทิงใจ*

(Chamnian [n.d.], 88-90)

5.4 ฉบับหมื่นจำเนียรมีบทพากย์หนังที่เป็นกาพย์ฉบังแทรกในบทละคร

ลักษณะเด่นอีกประการหนึ่งของบทละครเรื่องดาหลังฉบับหมื่นจำเนียร ซึ่งไม่ปรากฏในบทละครเรื่องดาหลังฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 คือการแต่งบทพากย์หนังแทรกอยู่ในตัวบทตอนที่ดาหลังเล่นหนังในเมืองมันหยา กล่าวคือ ในตอนที่ดาหลังเล่นหนังถวายระตูมันหยาที่ในวัง ฉบับหมื่นจำเนียรมีการแต่งบทพากย์ที่เป็นกาพย์ฉบังแทรกไว้จำนวน 6 บท ทั้งยังกำหนดคำว่า “เจรจา” ไว้ท้ายบทพากย์ด้วย ซึ่งน่าจะหมายถึงให้มีการเจรจาแบบเล่นหนังแทรกหลังจากการพากย์ ขณะที่ฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 ไม่ปรากฏการแต่งบทพากย์เป็นกาพย์ แต่เล่าสรุปเนื้อความที่จะพากย์เป็นกลอนจำนวน 6 คำกลอน ดังได้ขีดเส้นใต้เปรียบเทียบไว้ ดังนี้

บทละครเรื่องดาหลังฉบับหมื่นจำเนียร

๏ ครั้นถึงจึ่งขึ้นนั่งยังแท่นทอง *ดาหลังให้ประโคมกลองปี่ไฉน*
แล้วเร่งให้ใส่เพลิงเรืองเริงไป *ภูวไนจับหนังดั่งจินดา*
ก็เชิดตามลบองทำนองปี่ *หยักเยื้องท่วงทีนั้นนักหนา*
ยุดเรืองภาคบดเนื่องมา ***จับเรื่องภูมาราไปชมไพร***

ป่างนั้นพระกุมาร เสดจ์จากสถาร ชมนกชมไม้นา ๆ
ชมละหานทานเถินเนินผา สมเดจ์ราชา ก็เพลิดเพลินจำเรินใจ
แรมร้อนนอนอยู่ในไพร พระองค์มิได้ เสดจ์เข้าธานี
พบนางหนึ่งในคีรี ทรงโฉมมีสี เปนที่จำเริญวินญา
พระกุมารประดิพัดเสน่หา ในนางกัลยา เจรจาเล้าโลมทรามไว
ฝ่ายโฉมนางนาถออระไท หมิได้พิศไหม นางในไม่ตอบวาที
เจรจา

๏ ดาหลังแกล้งประดิดคิดบด พร้อมเพราะปรากฏทั้งกรุงศรี
ได้ฟังหลงลืมไมสมประดี ใครเหนเปนที่จำเริญใจ

(Chamnian [n.d.], 30-32)

บทละครเรื่องดาหลังฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1

๏ ครั้นถึงขึ้นยังเตียงทอง อะหลังให้ประโคมกลองปี่ไฉน
เร่งให้ใส่เพลิงเรื่อเรืองไป ภูวไนยจับหนังดั่งจินดา
ก็เชิดตามลำบองทำนองปี่ ยักเยื้องท่วงทีนั้นหนักหนา
แล้วหยุดพากย์บทไปมิได้ช้า ตั้งเรื่องกุมาราเดินดง
ชมวิหคนกไม้นานา ชมละหานธารท่าป่าระหง
ให้เพลิดเพลินเจริญใจพระโฉมยง หลงไปไม่กลับเข้าธานี
แต่แรมรอนนอนป่าพนาลัย ก็พบนางหนึ่งในพนาศรี
ทรงโฉมประโลมโลกี เป็นที่ชื่นชูวิญญา
พระกุมารมีจิตประดิพัทธ์ กำหนัดในนางนั้นหนักหนา
เข้าไปเกี้ยวเลี้ยวเจรจา ฝ่ายโฉมกัลยาไม่พาที
อะหลังแกล้งประดิษฐ์คิดบท พร้องเพราะปรากฏทั้งสองศรี
ใครฟังหลงลืมสมประดี ใครเห็นเป็นที่เจริญใจ

(Phutthayotfachulalok 1956, 566)

บทพากย์ที่เป็นกาพย์ฉบังในฉบับหมื่นจำเนียรกับบทกลอนที่เล่าสรุปเนื้อความที่พากย์ในฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 ดังที่ยกมาข้างต้นนี้ มีเนื้อความเป็นเรื่อง *“กูมาราไปชมไพร”* หรือ *“กุมาราเดินดง”* ตรงกัน คือ เล่าถึงกุมารองค์หนึ่งว่าเดินทางเที่ยวชมธรรมชาติในป่าด้วยความเพลิดเพลินและพักแรมอยู่ในป่านั้นไม่ยอมกลับเมือง จนวันหนึ่งกุมารได้พบนางผู้มีโฉมงามในป่า ก็หลงรักและเข้าไปเกี้ยวพาราสี แต่นางนั้นไม่ยอมพูดตอบคำ

การที่ฉบับหมื่นจำเนียรปรากฏกาพย์ฉบังสำหรับพากย์ ขณะที่ฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 ปรากฏเป็นกลอนสำหรับร้องในตอนเดียวกันดังกล่าวนี้ สะท้อนแนวคิดที่แตกต่างกันในการนำเสนอตอนดาหลังเชิดหนัง กล่าวคือ ฉบับหมื่นจำเนียร

กำหนดให้มีพากย์และเจรจาแบบการเล่นหนังจริงแทรกในการแสดงตอนนั้น ขณะที่ฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 ใช้การร้องบทที่เป็นกลอนแทนการพากย์

มีข้อสังเกตว่า ตอนอื่น ๆ ที่ดาหลังเชิดหนังในฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 ก็ปรากฏเป็นกลอนเล่าสรุปเนื้อความที่พากย์เช่นเดียวกับตอนข้างต้นนี้ มิได้แต่งเป็นกาพย์สำหรับพากย์ แสดงให้เห็นว่า ฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 มีแนวคิดที่จะนำเสนอเนื้อความที่ดาหลังพากย์ให้เป็นกลอนหรือเป็นบทร้องทั้งหมด

5.5 ฉบับหมื่นจำเนียรใช้ถ้อยคำและลงเพลงหน้าพาทย์แบบบทละครยุคเก่า

ลักษณะเด่นอีกประการหนึ่งของบทละครเรื่องดาหลังฉบับหมื่นจำเนียร คือ ใช้ถ้อยคำและลงเพลงหน้าพาทย์แบบบทละครยุคเก่าก่อนสมัยรัตนโกสินทร์ ดังนี้

5.5.1 ใช้ถ้อยคำแบบบทละครยุคเก่า

ดังได้กล่าวแล้วข้างต้นว่า ถ้อยคำและสำนวนโวหารในบทละครเรื่องดาหลังฉบับหมื่นจำเนียรมีทั้งส่วนที่ตรงกับบทละครเรื่องดาหลังฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 และส่วนที่ต่างออกไป เมื่อพิจารณาบทประพันธ์ของฉบับหมื่นจำเนียรทั้งส่วนที่ตรงและต่างดังกล่าว พบว่ามีการใช้ถ้อยคำบางลักษณะคล้ายบทละครยุคเก่า ได้แก่ การใช้คำบอกลักษณะตัวละคร และการใช้คำขึ้นต้นบท ดังจะอธิบายและยกตัวอย่างต่อไปนี้

ด้านการใช้คำบอกลักษณะตัวละคร บทละครเรื่องดาหลังฉบับหมื่นจำเนียรมักใช้คำว่า “ศรีใส” ประกอบกับชื่อตัวละครกษัตริย์หรือตัวละครที่มีศักดิ์สูง คำดังกล่าวนี้นิยมใช้ในบทละครยุคเก่าสมัยอยุธยาและธนบุรี ดังเช่นที่พบในบทละครสมัยอยุธยาเรื่องนางมโนห์ราและสังข์ทอง และบทละครสมัยธนบุรีเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ดังตัวอย่าง

บทละครเรื่องดาหลังฉบับหมื่นจำเนียร

๏ เมื่อนั้น *มีสาระปันหยีศรีใศร*
ครั้นเวลาสนทยาลงไรๆ *ก็แต่งตัววิไลแล้วไคลคลา*

(Chamnian [n.d.], 14-15)

๏ เมื่อนั้น *องค์ประไหมสุหรีสีใส*
จึ่งภาพระธิดาดวงใจ *มาเฝ้าพระภูวไนยปิ่นธรนี*

(Chamnian [n.d.], 76)

บทละครสมัยอยุธยา เรื่องสังข์ทอง

๏ เมื่อนั้น *นวลนางจันทีศรีใส*
ลูกนางจันทาทรามวัย *ร้องไห้ไปเฝ้าพระบิดา*

(*Wannakhadi Samai Krungsiayutthaya* 1983, 113)

๏ เมื่อนั้น *นางจันทร์เทวี<u>ศรีใส</u>*
ได้ยินว่าลูกไม่บรรลัย *ทรามวัยนิ่งนึกตรึกตรา*
(*Wannakhadi Samai Krungsiayutthaya* 1983, 123)

บทละครสมัยอยุธยา เรื่องนางมโนห์รา
๏ เมื่อนั้น *มโนห์รานารีผู้<u>ศรีใส</u>*
ได้ฟังพรานป่าว่าพิไร *คิดแค้นแน่นใจเป็นนักหนา*
(*Wannakhadi Samai Krungsiayutthaya* 1983, 48)

๏ เมื่อนั้น *นางเทพกินนรีผู้<u>ศรีใส</u>*
ฟังลูกทูลแจ้งแถลงไข *อรไทนางทรงโศกา*
(*Wannakhadi Samai Krungsiayutthaya* 1983, 49)

บทละครเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี
๏ เมื่อนั้น *วานรินนารี<u>ศรีใส</u>*
อยู่กับหณุมานชาญชัย *มิได้จะนิราศคลาดคลา*
(Taksin 1963, 45)

๏ เมื่อนั้น *วานรินนารี<u>ศรีไศร</u>*
แต่หณุมานคลาไคล *นางในไม่เป็นสมฤดี*
(Taksin 1963, 48)

ด้านการใช้คำขึ้นต้นบท กลอนบทละครของฉบับหมื่นจำเนียรมักขึ้นต้นด้วยคำว่า “เมื่อนั้น” “บัดนั้น” และ “มาจะกล่าวบทไป” รวมทั้งใช้คำขึ้นต้นตามลักษณะของกลอนเพลง เช่น “วันหนึ่ง” “ครั้นเสร็จ” และ “ครั้นรุ่ง” ข้อที่น่าสนใจคือการใช้คำขึ้นต้นบท “เมื่อนั้น” และ “บัดนั้น” บางช่วงไม่ตรงตามแบบแผน กล่าวคือ ตามขนบของกลอนบทละคร คำว่า “เมื่อนั้น” จะใช้กับตัวละครกษัตริย์หรือตัวละครที่มีศักดิ์สูง ส่วนคำว่า “บัดนั้น” จะใช้กับตัวละครสามัญหรือตัวละครบริวาร เช่น เสนา ทหาร นางกำนัล แต่ในฉบับหมื่นจำเนียร บางครั้งใช้คำว่า “เมื่อนั้น” กับตัวละครบริวาร และใช้คำว่า “บัดนั้น” กับตัวละครที่มีศักดิ์สูง เช่น ใช้คำว่า “เมื่อนั้น” กับตัวละครเสนาทหาร และใช้คำว่า “บัดนั้น” กับเกนประลาหงู่ซึ่งเป็นสนมของระตูมันหยา ซึ่งในฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 ใช้คำว่า “เมื่อนั้น” กับตัวละครนี้ ดังตัวอย่าง

บทละครเรื่องดาหลังฉบับหมื่นจำเนียร
๏ <u>บัดนั้น</u> *<u>เสนีรีพลทั้งซ้ายขวา</u>*
เหนสามองค์แทงกันมรณา *ต่างมากระหนกตกใจ*
(Chamnian [n.d.], 28)

๏ <u>เมื่อนั้น</u> *<u>มนตรีน้อยใหญ่ทั้งซ้ายขวา</u>*
ทั้งไพร่นายตำรวจ์มหาดชา *เหนดาหลังเข้ามาก์ดูไป*

(Chamnian [n.d.], 28)

๏ <u>บัดนั้น</u> *<u>ฝ่ายเกนปะลาหงูสีไส</u>*
เปนสนมของระตูผู้เรืองไชย *นางแผกผันนอกใจจากผู้มี*

(Chamnian [n.d.], 38)

๏ <u>บัดนั้น</u> *<u>ฝ่ายเกนปะลาหงูก็หันสา</u>*
ด้วยสมคิดที่จิตรเจตนา *จึ่งไคลคลามาเฝ่าพระภูวไน*

(Chamnian [n.d.], 94)

การใช้คำขึ้นต้นบท “เมื่อนั้น” และ “บัดนั้น” ไม่คงที่และไม่เคร่งครัดตามแบบแผนดังกล่าวนี้ เป็นลักษณะที่ปรากฏในบทละครยุคเก่าก่อนสมัยรัตนโกสินทร์ เนื่องจาก *“การใช้คำขึ้นต้นบทละครแบบเก่าไม่ได้แยกชั้น”* (Saowanit 2012, 210) ดังเช่นที่พบในบทละครสมัยอยุธยาเรื่องสังข์ทอง และบทละครสมัยธนบุรีเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บทละครสมัยอยุธยา เรื่องสังข์ทอง

๏ <u>บัดนั้น</u> *<u>เสนารับสั่งใส่เกศา</u>*
บาตรหมายวุ่นวายเป็นโกลา *จัดหาให้พร้อมทุกประการ*

(Wannakhadi Samai Krungsiayutthaya 1983, 93)

๏ <u>เมื่อนั้น</u> *<u>เสนาผู้ใหญ่ทั้งซ้ายขวา</u>*
รับสั่งแล้วบังคมลา *สั่งทั้งข้างหน้าข้างใน*

(Wannakhadi Samai Krungsiayutthaya 1983, 120)

บทละครเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี

๏ <u>เมื่อนั้น</u> *<u>พระรามบุญเรืองเฟื่องฟ้า</u>*
จึ่งชวนพระศรีอนุชา *ลีลาลงสรงวารี*

(Taksin 1963, 69)

๏ <u>บัดนั้น</u> *<u>พระอวตารผู้ชาญชัยศรี</u>*
แก้กระทู้ทูลตอบคดี *นางนี้อยู่เมืองมิถิลา*

(Taksin 1963, 75)

การใช้คำขึ้นต้นบท “เมื่อนั้น” และ “บัดนั้น” ปนกันในบทละครเรื่องดาหลังฉบับหมื่นจำเนียร จึงเป็นร่องรอยหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่าเป็นบทละครที่น่าจะมีอายุค่อนข้างเก่า

มีข้อสังเกตว่า การใช้คำบอกลักษณะตัวละครแบบเก่าอย่างคำว่า “ศรีใส” ดังกล่าวข้างต้นนี้ ปรากฏในบทละครเรื่องดาหลังฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 ด้วยเช่นกัน แสดงให้เห็นว่าฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 ก็มีลักษณะของกลอนยุคเก่าปรากฏอยู่ด้วย สอดคล้องกับที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงวินิจฉัยกลอนในบทละครเรื่องดาหลังและบทละครเรื่องอิเหนาฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 ว่า *“เรื่องดาหลังกับเรื่องอิเหนา ดูเหมือนเอาบทครั้งกรุงเก่าตั้งเป็นหลัก ทรงพระราชนิพนธ์ซ่อมแซมแต่ตรงที่บทเดิมขาดไป บทเรื่องดาหลังเวลานี้ยังมีอยู่บริบูรณ์ ถ้าใครสังเกตจะเห็นได้ว่า มีกลอนครั้งกรุงเก่าปะปน”* (Damrongrachanuphap 1965, 132) ส่วนการใช้คำขึ้นต้นบท “เมื่อนั้น” และ “บัดนั้น” พบว่าบทละครเรื่องดาหลังฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 จำแนกใช้ตามขนบอย่างชัดเจน ต่างกับฉบับหมื่นจำเนียรที่ยังปรากฏการใช้ปะปนกันบ้างดังที่ยกตัวอย่างข้างต้น

5.5.2 ลงเพลงหน้าพาทย์แบบบทละครยุคเก่า

ลักษณะเด่นอีกประการหนึ่งของบทละครเรื่องดาหลังฉบับหมื่นจำเนียร คือ การลงเพลงหน้าพาทย์ทั้งตรงคำกลอนคู่และคำกลอนคี่ ซึ่งเป็นลักษณะที่พบในบทละครยุคเก่าก่อนสมัยรัตนโกสินทร์ ดังเช่นที่พบในบทละครเรื่องรามเกียรติ์พระราช-นิพนธ์สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี การลงหน้าพาทย์ทั้งตรงคำกลอนคู่และคำกลอนคี่ดังกล่าวนี้ เป็นลักษณะสำคัญที่ต่างกับบทละครยุครัตนโกสินทร์ เนื่องจาก *“บทละครในสมัยรัตนโกสินทร์จะลงหน้าพาทย์ที่คำกลอนคู่เท่านั้น”* (Saowanit 2012, 219)

ตัวอย่างการลงเพลงหน้าพาทย์ของบทละครเรื่องดาหลังฉบับหมื่นจำเนียรและบทละครเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ซึ่งปรากฏทั้งตรงคำกลอนคู่และคำกลอนคี่ มีดังนี้

ตัวอย่างการลงเพลงหน้าพาทย์ในบทละครเรื่องดาหลังฉบับหมื่นจำเนียร

<u>ตัวอย่างการลงหน้าพาทย์ตรงคำกลอนคู่</u>

๏ เมื่อนั้น *พระผู้ผ่านนัคเรศมันหยา*
เหนเกนปะลาหงูเข้ามา *พระจึ่งมีวาจาสั่งไป*
จงเอานางปะลาหงูนารี *ไว้ในที่เอกสนมใหญ่*
สั่งแล้วพระเสดจ์คลาไคล *ไปตำหนักองค์อัคเทวี*

เสมอ

(Chamnian [n.d.], 95)

๏ ครั้นขัดเจนในเกนซร้อมหัด *จึ่งออกจากพนัดป่าใหญ่*
ชวนกันลีลาคลาไคล *เข้าไปยังในธานี*

เชิด

(Chamnian [n.d.], 102)

<u>ตัวอย่างการลงหน้าพาทย์ตรงคำกลอนคี่</u>

๏ เมื่อนั้น ปันหยีฤทธิเรืองเฟื่องฟ้า
จวนจะไกล้ได้เริกยาตรา มาสะสงมนทาวารี
แล้วแต่งองค์ทรงเครื่องสรับเสรจ์ จึ่งเสดจ์มาปราสาทเรืองศรี
เสมอ
๏ นั่งเหนือบันลังก์รัตนมะณี ขหะบดีชีพราหมก์วันทา

(Chamnian [n.d.], 73)

๏ ครั้นรุ่ง พระสุริยาพวยพุ่งเวหา
พระโฉมยงองค์อาสันอันสักดา เสดจ์มาสงสนานวารี
แต่งองค์ทรงเครื่องสรัพเสรจ์ เสดจ์ออกสิงหาศบันชรสี
เสมอ
๏ พร้อมด้วยหมู่มุกข์มนตรี กราบเกล้าดุษดีพระราชา

(Chamnian [n.d.], 91)

๏ จึ่งตรัสมีพชนาฏประพาดไป แก่เสนาน้อยใหญ่ทังซ้ายขวา
ว่าขาราชการภารา ตามจริจ์กระษัตราทุกธานี
ครั้นว่าสมควรเวลา ยาตราเสดจ์เข้าปราสาทศรี
เสมอ
๏ ชื่นชมด้วยสนมนารี ผู้มีตรัสถามความมา

(Chamnian [n.d.], 92)

ตัวอย่างการลงเพลงหน้าพาทย์ในบทละครเรื่องรามเกียรติ์พระราชนิพนธ์สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี

<u>ตัวอย่างการลงหน้าพาทย์ตรงคำกลอนคู่</u>

๏ บัดนั้น นนยุเวกวายุเวกยักษี
รับสั่งพลันพลางจรลี กรีธาทัพใช้พันหนึ่งไป
ฯ กราว ฯ

(Taksin 1963, 54)

๏ ครั้นถึงสวนแก้วอุทยาน บันดาลโกรธกริ้วเข่นฆ่า
เผ่นโผนโจนจับศาสตรา เงื้อง่าพิฆาตเทวี
ฯ เชิด ฯ

(Taksin 1963, 94)

ตัวอย่างการลงหน้าพาทย์ตรงคำกลอนคี่

๏ ฝ่ายเทวรับสั่งลา เหาะมายังพลับพลาศรี

ฯ เชิด ฯ

๏ ถึงจึ่งแถลงเสนี กระบี่พาแจ้งกิจจา
บัดนี้ท่านท้าวมาลีวราช พระบาทสิทธิศักดิ์หนักหนา
เธอเป็นสหายพระอัยกา ให้ข้ามาเชิญเสด็จไป

(Taksin 1963, 66)

๏ ลีดาก็ยืดยื่นเศียรให้ ฟันฟอนลงไปเฉิดยักษี

ฯ เชิด ฯ

๏ พญามารง่าเงยพาที ตัวพี่จะฆ่าเจ้ากลใด

(Taksin 1963, 94)

ประเด็นเรื่องการกำกับเพลงหน้าพาทย์ดังกล่าวนี้ ไม่สามารถเปรียบเทียบกับบทละครเรื่องดาหลังฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 ได้ เนื่องจากฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 ไม่มีชื่อเพลงร้องและเพลงหน้าพาทย์กำกับไว้

6. ข้อสันนิษฐานเรื่องยุคสมัยที่แต่งบทละครเรื่องดาหลังฉบับหมื่นจำเนียร: พิจารณาจากลักษณะเด่นและการเปรียบเทียบกับฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1

ประเด็นศึกษาหลักของบทความนี้ คือการศึกษาลักษณะเด่นของบทละครเรื่องดาหลังฉบับหมื่นจำเนียรเปรียบเทียบกับบทละครเรื่องดาหลังฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 และการตั้งข้อสันนิษฐานเรื่องยุคสมัยที่แต่งบทละครฉบับหมื่นจำเนียร ซึ่งผลการศึกษาลักษณะเด่นในหัวข้อข้างต้น **ทำให้สามารถสันนิษฐานเกี่ยวกับอายุหรือยุคสมัยที่แต่งบทละครเรื่องดาหลังฉบับหมื่นจำเนียรได้ว่า น่าจะเป็นบทละครยุคเก่า ที่เกิดขึ้นก่อนที่จะมีบทละครเรื่องดาหลังฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1** โดยมีความเป็นไปได้ 2 ทางหลัก ๆ กล่าวคือ *ทางแรก* บทละครเรื่องดาหลังฉบับหมื่นจำเนียรอาจเป็นส่วนหนึ่งของบทละครเรื่องดาหลังฉบับอยุธยาที่คัดลอกสืบต่อกันมาและเป็นต้นเค้าของบทละครเรื่องดาหลังฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 จึงทำให้มีบทประพันธ์หลายช่วงตรงกัน หรือ*อีกทางหนึ่ง* บทละครเรื่องดาหลังฉบับหมื่นจำเนียรมิใช่ฉบับอยุธยา แต่เป็นฉบับที่ปรับปรุงขึ้นจากฉบับอยุธยาก่อนหน้าที่จะมีบทละครเรื่องดาหลังฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 โดยยังคงมีร่องรอยของบทละครยุคเก่าปรากฏอยู่มาก และด้วยเหตุที่มีที่มาจากฉบับอยุธยาเช่นเดียวกับบทละครเรื่องดาหลังฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 จึงทำให้มีบทประพันธ์หลายช่วงตรงกัน

เหตุผลและลักษณะสำคัญที่ทำให้สันนิษฐานว่าฉบับหมื่นจำเนียรน่าจะเกิดขึ้นก่อนฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 สรุปได้ดังนี้

ประการแรก รายละเอียดเนื้อหาที่แตกต่างกันระหว่างบทละครเรื่องดาหลังทั้ง 2 ฉบับตามที่ได้ศึกษาข้างต้น แสดงให้เห็นว่าฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 มีวรรณศิลป์ในการนำเสนอเรื่องราวและตัวละครมากกว่า อันทำให้เห็นว่าฉบับหมื่น

จำเนียรคงเกิดขึ้นก่อน ส่วนฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 เกิดขึ้นภายหลัง จึงมีการปรับแต่งเรื่องราวและตัวละครให้เหมาะสมงดงามยิ่งขึ้น กล่าวคือ การที่ตัวละครปันหยีในฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 มิได้พึ่งพาอาศัยหรือขอความช่วยเหลือจากยาสา ขณะที่อยู่ในเมืองหมันหยาปาเอ็ด ทำให้ปันหยีในฉบับนี้มีความสง่างามหรือมีศักดิ์ศรีสมกับเป็นเจ้าชายวงศ์เทวามากกว่าปันหยีในฉบับหมื่นจำเนียรที่ไปขอฝากตัวและพึ่งพาอาศัยยาสา อันทำให้เมื่อได้ขึ้นครองเมือง ปันหยีในฉบับหมื่นจำเนียรจึงตอบแทนบุญคุณของยาสาโดยการมอบข้าวของเงินทองต่าง ๆ ให้ ขณะที่ปันหยีในฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 ไม่ต้องตอบแทนบุญคุณของผู้ใด รายละเอียดที่ทั้ง 2 ฉบับเล่าแตกต่างกันนี้ จึงส่งผลให้ตัวละครปันหยีมีความสง่างามผิดกันอย่างเห็นได้ชัด

ประการที่สอง ถ้อยคำและสำนวนโวหารที่แตกต่างกันบางช่วงในบทละครทั้ง 2 ฉบับดังที่ได้ศึกษาในหัวข้อ 5.3 ทำให้เห็นว่า ฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 มักใช้ถ้อยคำที่เสริมความไพเราะหรือเสริมความต่อเนื่องของเนื้อความมากกว่า รวมทั้งมีการบรรยายหรือพรรณนาที่ให้รายละเอียดมากกว่าฉบับหมื่นจำเนียร ลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 น่าจะเกิดขึ้นภายหลัง จึงมีการปรับแต่งภาษาให้ประณีตและเพิ่มรายละเอียดมากขึ้นกว่าฉบับหมื่นจำเนียรซึ่งน่าจะเกิดขึ้นก่อน ทั้งยังสะท้อนว่ากระบวนแสดงของฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 น่าจะช้าและละเอียดกว่าฉบับหมื่นจำเนียร

ประการที่สาม การที่บทละครเรื่องดาหลังฉบับหมื่นจำเนียรมีการใช้ถ้อยคำและการกำกับเพลงหน้าพาทย์แบบบทละครยุคเก่าสมัยอยุธยาและธนบุรี ดังที่ได้ศึกษาในหัวข้อ 5.5 ยังช่วยเน้นย้ำให้เห็นว่า บทละครฉบับนี้มีอายุค่อนข้างเก่า และมีความเป็นไปได้ที่จะแต่งขึ้นก่อนบทละครเรื่องดาหลังฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1

ทั้งนี้ ในฐานะบทละครเรื่องดาหลังยุคเก่า บทละครเรื่องดาหลังฉบับหมื่นจำเนียรได้สะท้อนให้เห็นว่า แนวคิดและกระบวนแสดงบางประการต่างกับฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 โดยอาจเป็นร่องรอยหนึ่งของการแสดงละครในเรื่องดาหลังยุคก่อนที่จะมีบทละครเรื่องดาหลังฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 กล่าวคือ กระบวนแสดงของฉบับหมื่นจำเนียรค่อนข้างกระชับรวบรัดมากกว่าฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 และการแสดงตอนดาหลังเชิดหนังในฉบับหมื่นจำเนียรคงมีการพากย์และเจรจาแบบการเล่นหนังจริงแทรกอยู่ในการแสดงตอนนั้น เนื่องจากแต่งบทพากย์ที่เป็นกาพย์ฉบังไว้พร้อมในตัวบท ทั้งยังระบุคำว่า “เจรจา” ไว้ท้ายบทพากย์นั้นด้วย ขณะที่ฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 น่าจะใช้การร้องบทที่เป็นกลอนแทนการพากย์จริง เนื่องจากมีการสรุปเรื่องราวที่พากย์เป็นกลอนสำหรับร้องแทนการแต่งบทพากย์หนัง นอกจากนี้ การที่ฉบับหมื่นจำเนียรมีการลงเพลงหน้าพาทย์ตรงคำกลอนคี่ก่อนที่จะจบเนื้อความในบท ยังสะท้อนให้เห็นกระบวนแสดงของฉบับหมื่นจำเนียรว่า มีการรำใช้บทสลับกับการรำหน้าพาทย์ ซึ่งลักษณะเช่นนี้ไม่ปรากฏในสมัยรัตนโกสินทร์ เนื่องจากบทละครรำที่แต่งสมัยรัตนโกสินทร์ไม่พบการลงหน้าพาทย์ตรงคำกลอนคี่ มีแต่เฉพาะตรงคำกลอนคู่เท่านั้น กระบวนแสดงจึงเป็นการรำใช้บทจนจบบทหรือจบเนื้อความแล้วจึงรำหน้าพาทย์ปิดท้าย

7. สรุปและอภิปรายผล

บทละครเรื่องดาหลังฉบับหมื่นจำเนียรซึ่งเขียนอยู่ในสมุดไทย 1 เล่มและเก็บรักษาอยู่ที่สำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ นับเป็นหลักฐานสำคัญของเรื่องดาหลังที่แสดงให้เห็นว่า นอกจากบทละครเรื่องดาหลังฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 แล้ว ยังมีบทละครเรื่องดาหลังฉบับอื่นอีกที่ตกทอดมาถึงปัจจุบัน

บทละครเรื่องดาหลังฉบับหมื่นจำเนียรนี้ ไม่ปรากฏประวัติการแต่ง และมีเนื้อหาเฉพาะตอนสั้น ๆ เริ่มตั้งแต่ปันหยีเข้าเมืองมันหยาจนถึงบุษบาและกะรัดติกาปลอมตัวเป็นชายนักรำออกตามหาปันหยีผู้เป็นสามี ปัญหาหรือข้อสงสัยสำคัญในการศึกษาบทละครเรื่องดาหลังฉบับนี้ จึงอยู่ที่อายุหรือยุคสมัยที่แต่งและลักษณะเด่นในฐานะบทละครเรื่องดาหลังอีกฉบับหนึ่ง

ผลจากการศึกษาเปรียบเทียบบทละครเรื่องดาหลังฉบับหมื่นจำเนียรกับบทละครเรื่องดาหลังฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 ได้ข้อค้นพบว่า แม้ฉบับหมื่นจำเนียรจะมีบทประพันธ์ส่วนใหญ่ตรงกับฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 แต่ก็มีลักษณะเด่นที่ต่างออกไปหลายประการ ได้แก่ รายละเอียดเนื้อหาบางตอน ชื่อของตัวละครและสถานที่บางชื่อ ถ้อยคำและสำนวนโวหารในกลอนบางช่วง การมีกาพย์ฉบังสำหรับพากย์หนังแทรกอยู่ในตัวบท และการปรากฏลักษณะที่มักพบในบทละครยุคเก่าก่อนสมัยรัตนโกสินทร์ในด้านการใช้ถ้อยคำและการลงเพลงหน้าพาทย์

รายละเอียดเนื้อหาและการใช้ภาษาที่แตกต่างกันระหว่างบทละครเรื่องดาหลังทั้ง 2 ฉบับดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 ให้ความสำคัญแก่การสร้างความสง่างามของตัวละครปันหยีมากกว่าฉบับหมื่นจำเนียร รวมทั้งมีศิลปะในการเลือกใช้ถ้อยคำและให้รายละเอียดในบทพรรณนาเด่นชัดมากกว่า ขณะที่ฉบับหมื่นจำเนียรมักพรรณนาอย่างกระชับรวบรัด ความแตกต่างดังกล่าวทำให้ตั้งข้อสันนิษฐานได้ว่า บทละครเรื่องดาหลังฉบับหมื่นจำเนียรน่าจะแต่งขึ้นก่อน ส่วนบทละครเรื่องดาหลังฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 เกิดขึ้นภายหลัง จึงมีการปรับแต่งรายละเอียดต่าง ๆ ให้ประณีตงดงามยิ่งขึ้น ซึ่งเมื่อพิจารณาร่วมกับการที่ฉบับหมื่นจำเนียรปรากฏสำนวนกลอนและการลงเพลงหน้าพาทย์แบบบทละครยุคเก่าก่อนสมัยรัตนโกสินทร์ ก็ยิ่งเสริมให้เห็นความเป็นไปได้ที่ฉบับหมื่นจำเนียรจะมีอายุเก่าแก่กว่าฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 โดยฉบับหมื่นจำเนียรอาจเป็นส่วนหนึ่งของบทละครเรื่องดาหลังฉบับอยุธยาที่คัดลอกสืบต่อมา หรือเป็นฉบับที่ปรับจากฉบับอยุธยาก่อนหน้าที่จะมีฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 และด้วยเหตุที่ฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 ก็ฟื้นฟูปรับปรุงขึ้นจากฉบับอยุธยาเช่นเดียวกัน จึงทำให้บทประพันธ์หลายช่วงตรงกับฉบับหมื่นจำเนียร

ลักษณะเด่นของบทละครเรื่องดาหลังฉบับหมื่นจำเนียร ไม่เพียงแต่ช่วยให้สันนิษฐานยุคสมัยที่แต่งได้เท่านั้น แต่ยังสะท้อนให้เห็นกระบวนแสดงเรื่องดาหลังในอีกลักษณะหนึ่งด้วยว่า การแสดงมีทั้งช่วงที่เน้นความกระชับรวบรัดและช่วงที่เน้นพรรณนารายละเอียด และในตอนที่ดาหลังเชิดหนังน่าจะมีการพากย์และเจรจาแบบการเล่นหนังแทรกอยู่ในการแสดง ต่างกับเรื่องดาหลังพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 ที่ใช้บทร้องสรุปเรื่องราวที่พากย์แทนการพากย์จริง นอกจากนี้ ฉบับหมื่นจำเนียรยังใช้เพลงหน้าพาทย์ทั้งตรงคำกลอนคู่และคำกลอนคี่ อันเป็นกระบวนแสดงของละครที่พบก่อนยุคก่อนรัตนโกสินทร์ ลักษณะการแสดงที่สะท้อนจากฉบับหมื่นจำเนียรดังกล่าวนี้ อาจสะท้อนร่องรอยการแสดงละครในเรื่องดาหลังยุคเก่าก่อนที่จะมีบทละครเรื่องดาหลังฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 ก็เป็นได้

กล่าวโดยสรุป แม้บทละครเรื่องดาหลังฉบับหมื่นจำเนียร จะมีหลักฐานตกทอดมาเฉพาะตอนสั้น ๆ แต่ก็นับเป็นบทละครที่มีคุณค่าอย่างยิ่งต่อการศึกษาเรื่องดาหลัง ด้วยเป็นเรื่องดาหลังฉบับเก่าที่สุดเท่าที่พบในขณะนี้ และเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นว่ามีการแสดงละครเรื่องดาหลังในช่วงระหว่างสมัยอยุธยาตอนปลายจนถึงต้นรัตนโกสินทร์ก่อนที่จะมีเรื่องดาหลังพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 บทละครเรื่องดาหลังฉบับหมื่นจำเนียรจึงนับเป็นวรรณคดีฉบับสำคัญที่ช่วยต่อเติมประวัติวรรณคดีการแสดงเรื่องดาหลังให้ชัดเจนยิ่งขึ้น และน่าจะจุดประกายให้เกิดการสำรวจค้นคว้าบทละครเรื่องดาหลังฉบับอื่น ๆ ต่อไป

รายการอ้างอิง

Chulachomklaochaoyuhua, Phrabatsomdetphra จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. 1931. *Samnao Phraratchahatthalekha Phrabatsomdetphra Chulachomklaochaoyuhua Mi Phraratchathan Kromphra Narathippraphanphong* สำเนาพระราชหัตถ์เลขา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชทาน กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ [Copies of King Chulalongkorn's Letters Written to Prince Narathippraphanphong] (10th ed.). Bangkok: Sophonphiphatthanakon.

Damrongrachanuphap, Somdetphrachaoborommawongthoe Kromphraya ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. 1965. *Tamnan Lakhon Inao* ตำนานละครอิเหนา [History of Inao Dance Drama] (4th ed.). Phra Nanakhon: Khlangwitthaya.

Chamnian, Muen จำเนียร, หมื่น. (n.d.). *Inao* อิเหนา [Inao]. [Black Khoi Manuscript]. Kawiniphon Roikrong/Wannakhadi กวีนิพนธ์ร้อยกรอง/วรรณคดี [Poetry/Literature] (Number 17021). Chiang Mai University Library, Chiang Mai.

Laikhram ลายคราม [Laikhram]. 1985. Chiang Mai: Chiang Mai University Bookstore.

Phutthaloetlanaphalai, Phrabatsomdetphra พุทธเลิศหล้านภาลัย, พระบาทสมเด็จพระ. 2002. *Bot Lakhon Nok* บทละครนอก [Lakhon Nok Plays] (10th ed.). Bangkok: Sinlapabannakhan.

Phutthayotfachulalok, Phrabatsomdetphra พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, พระบาทสมเด็จพระ. 1956. *Dalang* ดาหลัง [Dalang]. Bangkok: Rungrueangtham.

Ruam Wannakhadi Ha Rueang รวมวรรณคดี 5 เรื่อง [A Collection of 5 Literary Works] (10th ed.). 2002. Bangkok: Sinlapabannakhan.

Saowanit Wingwon เสาวณิต วิงวอน. 2012. *Wannakhadi Kansadang* วรรณคดีการแสดง [Performance Literature] (2nd ed.). Bangkok: Department of Literature and Research Committees, Faculty of Humanities, Kasetsart University.

Taksin, Somdetphrachao ตากสิน, สมเด็จพระเจ้า. 1963. *Bot Lakhon Ramakian* บทละครรามเกียรติ์ [Ramakian Play]. Bangkok: Kurusapa Business Organization.

Thaneerat Jatuthasri ธานีรัตน์ จัตุทะศรี. 2018. "Muea Koet Ma Pen Sattri Cha Sanguan Praweni Hai Chamsai": Kannamsanoe Tualakhon Ying Phuea Son Ying Nai Rueang Dalang Phraratchaniphon Ratchakan Thi Nueng เมื่อเกิดมาเป็นสตรี จะสงวนประเวณีให้แจ่มใส: การนำเสนอตัวละครหญิงเพื่อสอนหญิงในเรื่องดาหลังพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 ["Once one is born a woman, she should be careful to preserve her purity": Representation of female characters as lessons for women in Dalang by King Rama I]. *Warasan Thai Sueksa* วารสารไทยศึกษา [Journal of Thai Studies] 14, 2: 151-198.

Wannakhadi Samai Krungsiayutthaya วรรณคดีสมัยกรุงศรีอยุธยา [Literature of the Ayutthaya Period]. 1983. Bangkok: Bannakit.